

ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
К.Д.УШИНСЬКОГО

ЗАБОЛОТСЬКА Ольга Олександрівна

УДК 371.134: 811.111.161.2:159.923

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-СЛОВЕСНИКІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ**

13.00.04 - теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Херсонському державному університеті, Міністерство освіти і науки України.

Офіційні опоненти - доктор філософських наук, професор,
дійсний член АПН України
ЗЯЗІОН ІВАН АНДРІЙОВИЧ,
Інститут педагогіки і психології
післядипломної освіти АПН України,
директор;

доктор педагогічних наук, професор
ПЕНТИЛЮК МАРІЯ ІВАНІВНА,
Херсонський державний університет,
професор кафедри українського мовознавства;

доктор педагогічних наук, професор
КОНДРАШОВА ЛІДІЯ ВАЛЕНТИНІВНА,
Криворізький державний педагогічний університет,
завідувач кафедри педагогіки, проректор з наукової
роботи

Захист відбудеться 10 грудня 2007 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.01 при Південноукраїнському державному педагогічному університеті імені К.Д. Ушинського за адресою:

65029, м. Одеса, вул. Нищинського, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26.

Автореферат розісланий «5 » листопада 2007 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.С. Трифонова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Модернізація системи освіти, як зазначено в Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, спрямовується на забезпечення розвитку і соціалізації дітей і молоді, виховання особистості, здатної орієнтуватись у реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовленої до життя і праці в суспільстві. Водночас держава визначає одну з найважливіших умов модернізації освіти – підготовку і професійне вдосконалення педагогічних кадрів. Вихідні концептуальні положення щодо професійної підготовки майбутніх учителів-словесників закладено в законах України «Про вищу освіту» і Державній програмі «Вчитель», відображено у змісті державної політики про мовну освіту. У сучасних умовах життя висуває високі вимоги до кожної людини будь-якого віку, статусу, професії. Учителі, разом із родиною, несуть основну відповідальність за те, щоб кожна дитина посіла гідне місце в житті, щоб у неї сформувався внутрішній психічний світ, здатний допомогти у розв'язанні і соціальних, і особистих проблем. Виключної важливості у зв'язку з цим набуває проблема розвитку людини не тільки як особистості, а і як її індивідуальності.

Проблема індивідуальності досліджувалася в таких аспектах: у філософському (Г.Гак, Л.Зеленов, М.Каган, І.Кон, Д.Лоуренс, Н.Михайловский, І.Резвицький, В.Тугарінов, Ю.Хабермас), педагогічному (О.Абдуліна, Є.Бондаревська, В.Ільїн, О.Пехота, В.Сластьонін), психологічному (Б.Ананьєв, Л.Божович, В.Мерлін, Б.Ломов, С.Рубінштейн).

Розроблені концепції акмеології: категорії і закономірності, умови та способи вдосконалення людини (О. Бодальов, Н. Вишнякова, Ю. Гагін, Н. Кузьміна та ін.) засвідчують, що проблема індивідуальності людини як професіонала становить одну із серйозних проблем людинознавства. Заслуговує уваги той факт, що у процесі розв'язання акмеологічних проблем учені вперше виділяють індивідуальність людини поряд з індивідним і особистісним аспектом її існування.

Близькою до акмеології є педагогіка творчого саморозвитку (В. Андреев), що формується у зв'язку з бурхливими інноваційними процесами в освіті, які висувають підвищені вимоги до вчителя та майбутнього педагога. Характерною рисою педагогіки творчого саморозвитку є її прагнення викликати в учнів і студентів, які готуються стати вчителями, потребу в саморозвитку креативності як професійно значущої якості індивідуальності й особистості педагога-дослідника.

Процес освіти у ВНЗ - це період розвитку таких властивостей і якостей психіки й особистості студента, які визначають його подальший життєвий і професійний шлях. Як засвідчують спостереження, сучасний процес навчання у ВНЗ здебільшого не забезпечує розвитку індивідуальності студента як цілісного психічного явища. Об'єктивними факторами, що стримують процес реформування в аспекті розвитку індивідуальності, є такі:

- категорія «індивідуальність майбутнього вчителя» ще не набула свого наукового статусу (незважаючи на те, що у психології поняття «індивідуальність» існує, сутність індивідуальності вивчена, хоча й трактується по-різному);
- відсутні наукові уявлення про шляхи та способи формування індивідуальності студента як цілісності, хоча в науці склалися певні передумови для теоретичних основ розвитку такої індивідуальності;
- у документах про вищу школу не приділяють належної уваги розвитку індивідуальності студента.

Водночас це не означає, що ВНЗ не розвиває індивідуальність студента - майбутнього фахівця. Дедалі ширше в загальнонауковій і професійній підготовці використовуються новітні технології (інформаційна, проектна, проблемна тощо), що сприяють також і психічному розвитку студентів. Однак цей розвиток має поки що стихійний і здебільшого однобічний характер.

Аналіз практичної роботи у ВНЗ свідчить, що поза увагою залишаються сфери саморегуляції і екзистенційна у процесі професійної підготовки майбутніх учителів-словесників. Такий вплив ще не став одним із завдань підготовки викладача ВНЗ. У результаті професійна підготовка виявляється недостатньо досконалою, оскільки студент не може виявити необхідні для своєї педагогічної діяльності психічні властивості та якості у виробничих ситуаціях, а його індивідуальність характеризується дисгармонійністю сфер. Ці факти дозволяють виокремити такі основні суперечності в теорії і практиці вищої педагогічної освіти:

- між соціально зумовленими вимогами до особистісних властивостей і якостей випускників та відсутністю цільової спрямованості на розвиток їхньої індивідуальності у процесі навчання у ВНЗ;
- між об'єктивною вимогою формування цілісної індивідуальності студента й домінуючим орієнтиром на абстрактного середнього студента, стихійно сформульованими підходами до формування окремих сфер індивідуальності та їх складників;
- між необхідністю формувати індивідуальність студента й відсутністю науково обґрунтованих теоретичних і методичних засад такого формування у процесі професійної підготовки.

Реалізація означених суперечностей зумовила вибір теми докторської дисертації: **«Теоретико-методичні засади формування індивідуальності майбутніх учителів-словесників у професійній підготовці»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах загальноуніверситетської комплексної науково-дослідної теми Херсонського державного університету «Актуальні проблеми підготовки вчителів сучасної школи» (реєстраційна карта держреєстрації 01984007532). Тема дисертаційного дослідження затверджена

на засіданні вченої ради Херсонського державного університету (протокол № від 7.04.2003 року) та узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 7 від 21.09.2004 року). Автором досліджувався аспект формування індивідуальності майбутніх учителів-словесників у професійній підготовці.

Мета дослідження - науково обґрунтувати концепцію, розробити й експериментально апробувати модель та методику формування індивідуальності майбутніх учителів-словесників, визначити педагогічні умови їх реалізації у процесі ступеневої підготовки фахівців.

Завдання дослідження:

1. Висвітлити теоретико-методологічні орієнтири та розробити концептуальні положення формування індивідуальності майбутніх учителів-словесників.
2. Розкрити та науково обґрунтувати педагогічну сутність і зміст понять: «індивідуальність майбутнього вчителя-словесника», «мовна особистість учителя-словесника», «індивідуальність викладача», «творча індивідуальність».
3. Визначити критерії, показники, охарактеризувати рівні сформованості індивідуальності майбутніх учителів української й англійської мов.
4. Розробити структурно-процесуальну модель формування індивідуальності майбутніх учителів-словесників.
5. Виявити, науково обґрунтувати та експериментально апробувати педагогічні умови та методику формування індивідуальності майбутнього вчителя-словесника.

Об'єкт дослідження – професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів-словесників.

Предмет дослідження – формування індивідуальності майбутніх учителів-словесників у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

Концепція дослідження. В основу концепції покладено ідею пізнання особистістю педагогічної дійсності та самопізнання й самореалізації в ній. Суть концепції полягає у тому, що формування індивідуальності є процесом збагачення особистості професійно значущими якостями та властивостями, набутим педагогічним досвідом і вироблення на цій основі якісно нового суспільно й особистісно значущого знання. Ця ідея ґрунтується на принципі гуманізації професійної підготовки фахівця, здатного до примноження культурних цінностей суспільства та реалізації при цьому власного духовно-творчого потенціалу (І.Бех, Н.Бібік, А.Богуш, І.Зязюн, В.Кремень, Н.Кузьміна, О.Пехота, М.Пентиліук, О.Савченко, В.Сластьонін, В.Сухомлинський, О.Сухомлинська). Проблема становлення учителя-словесника у процесі професійної підготовки, його позиційне входження у професію учителя розглядається нами в контексті гуманістично, аксіологічно, андрогогічно (С.Хаджирадєва) та акмеологічно (О.Бодальов, О.Деркач, Н.Кузьміна, З.Сіверс, Г.Данилова) орієнтованої системи вищої освіти.

Пріоритетними передумовами формування індивідуальності є збагачення саморозвитку всіх

сфер психіки студента, можливості самопроекування ним власного життя як процесу безперервного професійного самозростання і творчої самореалізації, динамізму самостійного розширення структури професійно значущих знань.

Активізація процесу професійного становлення майбутнього вчителя-словесника передбачає: психологізацію професійної підготовки студента, що дозволить забезпечити вплив на психічні сфери студента, формування цілісної індивідуальності (становлення індивідуальності у процесі професійної підготовки буде більш ефективним і гармонійним, чим більшим буде опертя на самоактуалізацію внутрішніх сил студента, тим більше стимулюватиметься функціонування екзистенційної та регулятивної сфер з метою активізації усіх потенцій людини та її прагнення до саморозвитку), розвиток індивідуальності студента на основі спеціальних ситуацій, що дозволять йому опанувати певну позицію, в якій поряд з інтелектуальною, мотиваційною та предметно-практичною сферами, більш активніше функціонуватимуть екзистенційна, регулятивна й емоційна сфери індивідуальності; зміни позицій студента (той, кого навчають, - хто навчається, - хто навчає) під час професійної підготовки, структурування взаємодії викладача й студента, що визначається єдиною професійною основою двох суб'єктів педагогічної діяльності – викладача й майбутньої діяльності студента: цілевизначення – ціледійснення – цілествердження.

Провідна ідея авторської концепції полягає у розробці педагогічної системи формування індивідуальності майбутніх учителів-словесників як складного, діалектичного і динамічного процесів, що здійснюється у площині взаємодії особистості (суб'єктивного) й професії (об'єктивного). Організаційна база формування індивідуальності майбутніх учителів-словесників охоплює навчально-пізнавальну (навчальні дисципліни педагогічного та філологічного циклів), практичну (педагогічна практика) та професійну складові навчально-виховного процесу вищого закладу освіти у професійній підготовці. Формування індивідуальності майбутнього вчителя-словесника здійснюється шляхом збагачення індивідуальності професійно значущими якостями та властивостями, зміною позицій і тими, що відбуваються у середині кожної позиції упродовж навчання у вищих закладах освіти, у його психічних станах. Показником вищого рівня сформованості індивідуальності майбутнього вчителя-словесника виступає її діяльнісно-творчий характер.

Загальна гіпотеза дослідження: досягнення результативності процесу формування індивідуальності майбутнього вчителя-словесника видається за можливе, якщо процес професійно-педагогічної підготовки набуде цілісності та особистісної зорієнтованості, відбудуться прогресивні зміни в духовному розвитку студента, зрушення в інтелектуальній, мотиваційній, вольовій, предметно-практичній, екзистенційній, емоційній та сфері саморегуляції.

Загальна гіпотеза конкретизована **частковими гіпотезами:** на основному етапі професійної підготовки формування індивідуальності студента досягне якісно нового рівня, збагатиться новим

досвідом, властивостями та якостями, якщо реалізувати сукупність таких педагогічних умов:

- забезпечити теоретико-методологічне підґрунтя процесу професійної підготовки через інтеграцію соціально-гуманітарних, природничо-наукових та дисциплін професійно-практичної підготовки, що зумовить цілісний розвиток особистості майбутнього вчителя-словесника, а істотним чинником розвитку стане його суб'єктна позиція у процесі фахово-мовленнєвого самовдосконалення;
- усвідомлення майбутніми вчителями-словесниками на рівні переконань необхідності прояву своєї професійної індивідуальності у процесі педагогічної практики;
- методика формування цілісної індивідуальності майбутнього вчителя-словесника включатиме таксономію цілей цього процесу, програму її реалізації, систему педагогічних засобів його оптимізації, моделювання спеціальних ситуацій для прояву індивідуального стилю діяльності та індивідуальних рис особистості кожного студента, моніторинг якості й результатів розвитку.

Методологічну базу дослідження становлять: цілісний, системний, особистісно-діяльнісний, інтегративний, культурологічний підходи та сучасні теорії педагогічної діяльності щодо пізнання й проектування процесів і явищ в освіті (Ю.Бабанський, М.Данилов, В.Ільїн, Н.Кузьміна, Ю.Конаржевський, Б.Ломов, С.Рубінштейн, В.Садовський); філософські положення про діалектичне співвідношення одиничного, загального й особливого, про індивіда, індивідуальність і особистість (Г.Гак, Л.Зеленов, М.Каган, І.Кон, М.Михайловський, І.Резвицький, В.Тугаринов та ін.); гуманістична парадигма освіти (Ш.Амонашвілі, Є.Бондаревська, І.Зимня, М.Нікандров, М.Рожков, К.Роджерс, В.Сластьонін, В.Сухомлинський); творчо-діяльнісна сутність особистості, діалектичний взаємозв'язок, взаємозалежність і взаємозумовленість явищ педагогічної реальності; принципи історизму, системного аналізу, безперервності освіти; активної життєдіяльності особистості як провідного засобу її суб'єктивного розвитку; методологічними орієнтирами стали ідеї гуманізації, гуманітаризації національної системи навчання й виховання.

Теоретичними засадами дослідження виступили: психологічні теорії розвитку особистості (А.Адлер, К.Абульханова-Славська, Л.Анциферова, Л.Виготський, Б.Ломов, Г.Олпорт, С.Рубінштейн, Б.Теплов, Е.Фромм, Е.Еріксон, К.Юнг); теорія діяльності (Д.Ельконін, О.Леонтьєв, В.Шадриков), психологія і педагогіка індивідуальності людини (Б.Ананьєв, Ю.Гагін, Л.Меншикова, В.Мерлін, Ю.Орлов, О.Пехота, І.Резвицький, В.Русалов); положення про суть і механізми розвитку сфер індивідуальності – інтелектуальної (О.Лук, О.Пономарьов, О.Смирнов, О.Тихомиров, М.Холодна), мотиваційної (Л. Божович, В. Ільїн, Є. Ільїн, М. Матюхіна, А.Маслоу, В.Мерлін, С. Рубінштейн, Х. Хекхаузен, Ю.Шаров, В.Ядов, П.Якобсон та ін.), емоційної (Г.Бреслав, В.Вундт, Б.Додонов, К.Ізард, К.Левін, М.Полані, П.Симонов, Л. Фестингер, П.Якобсон), вольової (Л.Божович, В.Вілюнас, Є.Ільїн, Г.Никифоров, В.Ойгензихт, В.Селіванов), предметно-практичної (Е.Голубєва, А.Маркова, В.Крутецький, Є.Мілерян, Л.Подимова, Л.Спірін,

Н.Тализіна, Б.Теплов), сфери саморегуляції (Л.Виготський, О.Конопкін, Ю.Миславський, В.Моросанова, Г.Никифоров), екзистенційної сфери (Л.Кольберг, П.Вайнцвайг, А. Маслоу, К.Роджерс, А.Руткевич, Ж.- П. Сартр, Ю.Тихонравов, В. Франкл, З.Фрейд, Е. Фромм,); психолого-педагогічні концепції формування індивідуальності людини (Г.Акопов, О.Гребенюк, Ю.Орлов), положення андрагогіки, соціоніки, акмеології (О.Бодальов, Г.Данилова, О.Деркач, В.Ільїн, Н.Кузьміна, С.Пожарський, З.Сіверс, С.Хаджирадева); педагогіки і психології творчого саморозвитку (В.Андреев, Н.Вишнякова, П.Джарвіс, Л.Кондрашова, Н.Кузьміна, М.Ноулс, Р.Сміт), сучасні концепції вищої педагогічної освіти (О.Бодальов, Б.Гершунський, Г.Корнетов, В.Сластьонін).

Методи дослідження: 1) *теоретичні*: системний аналіз об'єкта та предмета дослідження: поєднання історичного й логічного методів у дослідженні з проблем та їх вирішення; виокремлення підсистем складних об'єктів і їх системний аналіз, цілісні, інтегральні підходи до дослідження педагогічних явищ, моделювання із використанням імовірнісного й діяльнісного підходів щодо вивчення індивідуальності особистості; 2) *емпіричні методи*: діагностичні (бесіди, тести, анкети); обсерваційні (психолого-педагогічні спостереження: пряме і опосередковане); прогностичні (експертні оцінки); експериментальні (педагогічний експеримент: констатувальний, формувальний), які були застосовані для педагогічного оцінювання рівня сформованості індивідуальності майбутніх учителів-словесників, експериментального обґрунтування актуальності та доцільності обраної проблеми, перевірки ефективності пропонованої методики роботи з формування індивідуальності майбутніх учителів-словесників; 3) *статистичні*: кількісна та якісна обробка результатів дослідження з метою отримання найдостовірніших результатів щодо рівнів сформованості індивідуальності майбутніх учителів-словесників.

Експериментальна база дослідження: дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі інституту іноземних мов, інституту журналістики Херсонського державного університету і Миколаївського державного університету імені В. Сухомлинського. У діагностувальному експерименті взяли участь 450 студентів.

Наукова новизна дослідження: Вперше досліджено:

- *на теоретичному рівні*: комплексно вивчено проблему формування індивідуальності майбутнього вчителя-словесника; побудовано структурно-процесуальну модель формування індивідуальності майбутніх учителів-словесників на основі системно-цілісного, особистісно-діяльнісного, інтегративного, культурологічного підходів та сучасних теорій педагогічної діяльності, професійно-педагогічної підготовки у ВНЗ; визначено й науково обґрунтовано педагогічні категорії «індивідуальність майбутнього вчителя-словесника», «мовна особистість учителя-словесника», розкрито їх сутність, структуру і функції; виявлено та описано фактори, закономірності й педагогічні умови розвитку індивідуальності майбутнього вчителя-словесника і

на цій основі розроблено концепцію, що репрезентує позиційно-ситуативний підхід до формування індивідуальності студента, а також методику формування індивідуальності студента у процесі професійної підготовки;

- *на організаційно-педагогічному рівні*: визначено та уточнено психолого-педагогічні засади формування індивідуальності майбутнього вчителя-словесника: охарактеризовано вимоги, цілісні властивості й функції процесу професійної підготовки, обґрунтовано його цілі й завдання формування індивідуальності майбутнього вчителя-словесника на етапах ступеневої освіти (бакалавр – спеціаліст – магістр); удосконалено положення щодо використання в навчально-виховному процесі ВНЗ потенціалу педагогічної практики, самостійної роботи студентів, інтерактивних методів і форм навчання;

- *на методичному рівні*: розроблено навчально-методичний супровід формування індивідуальності майбутніх учителів-словесників;

- *подальшого розвитку* набула методика формування професійно значущих складових сфер особистості студента, характер об'єктивних зв'язків між новоутвореннями сфер індивідуальності й проектованою професійною підготовкою.

Теоретична значущість дослідження полягає в обґрунтуванні інтегративних зв'язків педагогічної і соціально-педагогічної складових змісту підготовки, взаємозв'язків теорії і практики в оволодінні майбутніми вчителями-словесниками змістовою і процесуальною сутністю педагогічної діяльності та формування у них цілісного знання про людину як об'єкта і суб'єкта соціалізації: теоретичному узагальненні й систематизації наукових підходів до змісту і структури професійно-педагогічної діяльності і підготовки до її здійснення; окресленні концептуальних підходів до вивчення феномена «індивідуальність» у ході підготовки майбутніх учителів-словесників до їхньої професійної діяльності.

Удосконалено змістові характеристики понятійно-категоріального апарату дослідження, визначено сутність понять «індивідуальність студента», «спеціальна ситуація», «позиція студента» як педагогічних категорій, принципу розвитку індивідуальності як андрагогічного принципу; описано позиційно-ситуативний підхід до формування індивідуальності й моделі формування індивідуальності майбутнього вчителя-словесника; спільної діяльності викладача ВНЗ і студента в розвитку індивідуальності.

Практична цінність дослідження полягає у створенні методики формування індивідуальності, до якої входять номенклатура цілей, змістові та процесуальні засоби професійної підготовки, що дозволяє керувати формуванням і розвитком окремих сфер цілісної індивідуальності студента у процесі теоретичної і практичної професійної підготовки; використанні в ході підготовки інтерактивних методів і форм навчання, що забезпечують суб'єкт-суб'єкту взаємодію студентів і викладачів. Розроблено та впроваджено у практику підготовки у

ВНЗ майбутніх учителів-словесників спецкурси «Педагогічна культура і творчість», «Основи наукової комунікації іноземною мовою», «Практикум з англійської мови», «Практикум з української мови», оновлено зміст курсу «Шкільний курс методики викладання англійської мови», доповнено програму педагогічної практики. Основні положення, результати і висновки проведеного дослідження можуть бути використані при проведенні занять із дисциплін психолого-педагогічного та мовознавчого циклів у педагогічних ВНЗ, інститутах післядипломної освіти для підвищення кваліфікації учителів-словесників, під час педагогічної практики студентів; для розробки нормативних і варіативних педагогічних курсів, а також магістрантами, аспірантами, докторантами у процесі наукових досліджень.

Достовірність результатів дослідження забезпечується: комплексним підходом до розв'язання поставлених завдань; ґрунтовною підготовкою і проведенням експерименту із застосуванням методів, адекватних предмету і завданням дослідження; якісними й кількісними даними дослідиного навчання; апробацією розробленої системи у практиці роботи вищих закладів освіти: Херсонського державного університету (акт № 07-12/42 від 16.01.2007), Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (акт № 01-08-952 від 25.12.06), Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського (акт № 10/03/06 від 16.01.2007), Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (акт № 02-1/154 від 27.04.07), Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського (акт 01/370 № 08.05.07), Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (акт № 430 / а від 09.03.07), Севастопольського міського гуманітарного університету (акт від 5.04.07), Ізмаїльського державного гуманітарного університету (акт 1-7/605 від 28.08.2007), Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського (акт від 2.04.2007).

Особистий внесок автора. Ідеї та думки, що належать співавторам публікації «Навчально-методичний посібник для магістрантів спеціальності «Англійська мова і література» (V–VI курси)», не використовувались у матеріалах дисертації. Особистий внесок дисертанта в роботі у співавторстві полягає у самостійній розробці спецкурсу «Основи наукової комунікації іноземною мовою», лекційних, семінарських занять, індивідуальної та самостійної роботи з цього курсу.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дослідження доповідалися на *Міжнародних конференціях*: з питань методики викладання іноземних мов, присвячених пам'яті доктора педагогічних наук, професора В.Л. Скалкіна (Одеса, 2002), «Стратегії та методи навчання мов для спеціальних цілей» (Київ, 2003), «Актуальні проблеми особистісно орієнтованого навчально-виховного процесу в системі безперервної освіти» (Кременець, 2004), «Формування ціннісних орієнтацій студентської молоді в контексті громадянського суспільства» (Львів, 2005), «Ціннісні пріоритети освіти XXI ст.: орієнтири і напрями сучасної освіти (рос. мовою)» (Луганськ – Москва, 2005), «Інтеграція гендерного підходу

в сучасну науку і освіту: результати та перспективи» (Одеса, 2005), «Формування професійної компетентності вчителя в умовах Європейської інтеграції» (Київ - Житомир, 2005), «Акмеологія – наука XXI століття» (Київ, 2005), «Література – Театр – Суспільство» (Херсон, 2005), «Інноваційні підходи до підготовки педагогічних кадрів у контексті Болонського процесу» (Чернівці, 2005), «Міжкультурна лінгвістика та формування іншомовної комунікативної компетенції» (Київ, 2006), «Інформаційні технології у наукових дослідженнях і навчальному процесі» (Луганськ, 2006); «Акмеологія – наука XXI століття: розвиток професіоналізму» (Київ, 2007); *всеукраїнських конференцій*: «Актуальні проблеми теорії і практики навчання іноземних мов і літератури» (Херсон, 2002), «Національна програма виховання дітей і молоді в Україні: стан та перспективи» (Херсон, 2003), «Стратегія управління у закладах освіти з інформаційними технологіями» (Херсон, 2003), «Формування ціннісних орієнтацій молодших школярів у європейському контексті (рос. мовою)» (Херсон, 2004), «Теорія і практика мовленнєвої діяльності в середній і вищій школі: стан і перспективи» (Херсон, 2004), «Єдність особистісного та соціального факторів у виховному процесі навчального закладу» (Полтава, 2004), «Духовний розвиток особистості: стан та виховання у вищому закладі освіти» (Луганськ, 2004), «Професіоналізм педагога» (Ялта, 2004), «Профільне навчання: історія, теорія, практика» (Вінниця, 2004), «Гуманізація взаємин учителя з учнями – необхідна умова особистісно орієнтованої освіти» (Житомир, 2004), «Перспективні педагогічні технології у системі безперервної освіти» (Київ, 2004), «Інноваційні технології в освіті (рос. мовою)» (Алушта, 2005), «Історико-педагогічні дослідження: методологія, періодизація, методика» (Херсон, 2005); *методологічному семінарі* АПН України «Виховання дітей та молоді в контексті розвитку громадянського суспільства» (Київ, 2003), *II Ірпінських міжнародних читаннях* «Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому закладі освіти» (Ірпінь, 2004); *Всеукраїнських педагогічних читаннях*: «Василь Сухомлинський і сучасність: особистість у навколишньому середовищі» (Миколаїв, 2004), «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: проблеми свободи і відповідальності у вихованні особистості» (Полтава, 2005), «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: культурологічні виміри шкільної й педагогічної освіти» (Переяслав-Хмельницький, 2006), «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: виховання громадянина» (Слов'янськ, 2007).

Публікації. Результати дослідження висвітлено в 52 публікаціях: 3 монографії, 2 навчально-методичних посібники, 36 статей – у наукових фахових виданнях, затверджених ВАКом України; 5 статей у наукових збірках і періодичних виданнях; 6 статей у матеріалах та тезах науково-практичних конференцій.

Кандидатська дисертація з теми: «Методика обучения устной экспрессивной английской речи на основе специально препарированных информационных текстов в старших классах гимназий, лицеев и школ с углубленным изучением английского языка» була захищена у 1994

році, її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, 5 розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (393 назви) і 7 додатків. Загальний обсяг дисертації становить – 407 сторінок, до якого входять 1 рисунок, 8 діаграм, 2 схеми, 19 таблиць, що займають 5 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність і ступінь наукової розробки обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, основні напрями, методи, концепцію дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення; обґрунтовано вірогідність наукових положень, подано структуру дисертаційної роботи.

У першому розділі – «Теоретичні засади дослідження індивідуальності майбутніх учителів» – висвітлено результати аналізу та узагальнення відповідних філософських, психологічних, педагогічних досліджень, які свідчать про постійний генезис поглядів на індивідуальність як особливу форму буття людини, у межах якої вона живе й діє як автономна, унікальна й неповторна біосоціальна система, зберігаючи цілісність і тотожність сама собі, в умовах безперервних внутрішніх і зовнішніх змін (Б.Ломов, В.Мерлін, І.Резвицький, В. Русалов).

Помітний внесок у розвиток ідей про індивідуальність здійснили філософи (Спіноза, Лейбніц, Кант, Гегель, Л.Фейербах) й соціологи (М.Михайловський, А.Макаренко, Г.Сковорода, К.Ушинський).

Філософи (Г.Гак, Л.Зеленов, М.Каган, І.Кон, Д.Лоуренс, Н.Михайловський, І.Резвицький, В.Тугаринов, Ю.Хабермас та ін.) і педагоги (О.Абдуліна, Є.Бондаревська, В.Ільїн, О.Пехота, В.Сластьонін та ін.) розглядають індивідуальність як індивідуально-утворювальну ознаку, істотну рису особистості. Водночас для більшості психологів (Б. Ананьєв, В.Мерлін, В.Печенков, С.Рубінштейн, В.Русалов та ін.) індивідуальність – психічний світ людини, що визначається основними сферами: інтелектуальною, мотиваційною, емоційною, вольовою, предметно-практичною, саморегуляційною й екзистенційною (О.Гребенюк).

Останнім часом у зв'язку з новою парадигмою гуманізації освіти до індивідуальності звертається багато вчених, уважаючи, що саме це поняття відповідає змісту гуманізації, усій спрямованості життя нашого суспільства (І.Бех, І.Богданова, Н.Кічук, А.Линенко, О.Пехота, М.Пентилюк, О.Цокур). З'явилися нові галузі наукових знань (акмеологія, соціоніка, андрагогіка, аксіологія і т. ін.), пов'язані з вивченням людини не тільки як представника суспільства, а і як індивідуальності.

Якщо акмеологія вивчає закономірності розвитку дорослої людини у процесі навчання, професійної діяльності тощо (О.Бодальов, Н.Вишнякова, Ю.Гагін, Н.Кузьміна, Г.Данилова,

О.Дубасенюк, О.Гура, В.Гладкова, З.Сіверс та ін.), то аксіологія розглядає індивідуальність людини як вищу цінність. У педагогічній валеології у процесі розгляду сутності здоров'я людини, способів і шляхів його збереження у різних умовах (навчальний процес, професійна діяльність і т. ін.) учені виходять із того, що кожна людина – це індивідуальність.

Проблема індивідуальності посідає значне місце і у працях В.Сухомлинського. На думку автора, людська індивідуальність – це неповторний світ думок, почуттів, волі, характеру переживань. Вона розкривається й набуває свого розвитку через діяльність, від неї залежить повнота духовного життя людини, її щастя.

Сутність індивідуальності студента полягає в характеристиці психічних сфер, що містить поряд із віковими особливостями розвитку психіки людини ранньої дорослості комплекс властивостей і якостей студента та комплекс професійно значущих властивостей і якостей учителя, зумовлених навчальною й педагогічною діяльністю.

Зазначимо, що студента вирізняє від будь-якої іншої молодшої людини насамперед розвинена пізнавальна сфера, наявність пізнавальних потреб, здібностей до пізнавальної діяльності, позиція суб'єкта в пізнавальних ситуаціях. Це найхарактерніші ознаки його індивідуальності як людини, що оволодіває науковими і професійними знаннями. Якщо йдеться про індивідуальність людини як про ідеальний ступінь розвитку всіх сфер психіки, то зазначимо, що в цьому випадку психіка характеризується творчим виявом, тобто людині властиві творче мислення, творчий підхід до справи, творче ставлення тощо. Для студента творчість є важливою рисою професійної діяльності. Тому розвиток індивідуальності повинен передбачати розвиток відповідних характеристик психіки і насамперед креативності мислення (інтелектуальна сфера), інтелектуальної потреби, прагнення до оригінального, незвичайного (мотиваційна сфера), усвідомлення своєї волі й незалежності від довкілля (екзистенційна сфера). Творча індивідуальність студента знаходить своє вираження у нестандартних способах навчальної діяльності, в оригінальних прийомах оформлення своїх робіт, незалежній поведінці в навчальних ситуаціях, у схильності до пошукової, дослідницької діяльності, до вільного вибору завдань і способів діяльності, до ініціативи, висловлення власних пропозицій, задумів тощо.

Індивідуальність учителя як професіонала в педагогіці донедавна розглядалась із традиційних позицій – як вищий ступінь розвитку його особистості й характеризувалася за двома напрямками: 1) професійно значущі (або важливі) особистісні властивості та якості, 2) індивідуальний стиль діяльності. Професійно важливі якості - продуктивність, надійність тощо – є передумовою професійної діяльності й умовою її професійного розвитку (А.Маркова).

Проблему професійно значущих властивостей і якостей педагога досліджували вчені (Ш.Амонашвілі, Ф.Гоноболін, Н.Кузьміна, А.Маркова, Л.Портнов та ін.), які запропонували різні підходи до виділення таких характеристик (понад 70 професійних якостей), класифікацій. Нині до

загально визнаних належать любов до дітей, емоційність, емпатія, соціальна зрілість і т. ін. Аналіз сформованих у педагогіці поглядів на професійно значущі якості вчителя засвідчив, що здебільшого вони відбивають соціальний аспект педагогічної діяльності, особистісний бік учителя. Такі властивості, котрі характеризують учителя як індивідуальність, вияв його психічного світу у професійній діяльності, в науковій літературі спеціально не виокремлювалися й були представлені досить узагальнено поряд з особистісними характеристиками: відповідальність, самоконтроль, професійна самооцінка, емоційна стійкість (Ф.Гоноболін, Л.Уманський та ін.). Професійно значущі властивості та якості індивідуальності вчителя стали виокремлюватись у науці у зв'язку з уведенням у науковий обіг понять «професіоналізм», «педагогічна майстерність», «професійна компетентність», «професійна позиція» тощо.

Важливим критерієм індивідуальності є індивідуальний стиль діяльності. В акмеології він становить сукупність своєрідних особистісних виявів майстра, в діяльності якого тісно пов'язані між собою фундаментальні знання і практичний досвід роботи, що включає способи й форми психолого-педагогічної взаємодії. Стиль є поєднання індивідуального й типового, тобто того, що властиве майстрові як представникові певного соціуму.

Індивідуальність майбутнього вчителя виявляється у його творчій спрямованості в різних сферах діяльності. При цьому *предметно-практична сфера* характеризується нетиповою для оточуючих поведінкою (здатність швидко орієнтуватись у новій інформації, приймати нестандартні рішення тощо), непередбачуваністю думок, дій і вчинків, дослідницькими вміннями й навичками, здібностями їх застосовувати в педагогічній діяльності.

Екзистенційна сфера характеризується усвідомленням себе як творчої індивідуальності, свого місця в суспільній, навчальній і професійній діяльності, розумінням свого творчого потенціалу у сфері вищої освіти й майбутній педагогічній діяльності; вільною, незалежною позицією у навчальній та навчально-дослідницькій діяльності; прагненням до самоактуалізації у галузі наукової педагогічної діяльності;

сфера саморегуляції – здатністю рефлексувати у творчому процесі, керувати своїми думками, свідомо спрямовуючи хід своїх міркувань у потрібне русло, прагненням до джерел асоціацій, що забезпечують припущення, осяяння тощо, самостійним створенням умов для власної творчої активності, моделюванням дослідницької діяльності.

Поняття "індивідуальність майбутнього вчителя-словесника" виявляється і в суто практичній діяльності (педагогічній практиці), задовольняючи тим самим її потреби: описову, пояснювальну, прогностичну тощо. Описова функція дає змогу індивідуальності майбутнього вчителя тлумачити педагогічні явища, виокремити їх чітку цільовизначальну спрямованість.

Пояснювальна функція розкриває генезис формування індивідуальності майбутнього вчителя - від окремих сфер психіки, властивостей і якостей до становлення цілісної індивідуальності. Вона

дозволяє розглядати формування індивідуальності як невід'ємну частину більш загальної системи – процесу професійної підготовки. Орієнтація на формування цілісної індивідуальності сприяє перетворенню сформованої практики, подоланню суперечностей і недоліків у професійній підготовці студентів.

Прогностична функція реалізується за рахунок формулювання нормативних вказівок щодо вдосконалення номенклатури цілей. Ця функція реалізується завдяки інтеграції навчальної діяльності студента й педагогічної діяльності викладача – трансформації психологічних, акмеологічних, педагогічних, андрагогічних положень у вимоги й правила принципу розвитку індивідуальності і розробки технології формування індивідуальності майбутнього вчителя.

Методологічна функція розглянутої категорії виявляється в тому, що вона орієнтує на системний підхід до вивчення самого явища - формування цілісної індивідуальності майбутнього вчителя, до дослідження суті процесу професійної підготовки, в якому невід'ємним компонентом є формування індивідуальності як цілісності. Подані вище функції тісно переплітаються із перетворювальною функцією, пов'язаною із проектуванням і реалізацією в індивідуальності студента новоутворень, що відповідають новим видам діяльності, новим позиціям і життєвим ролям студента, їх змінам у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя-словесника.

Поняття «індивідуальність студента», «індивідуальність майбутнього вчителя-словесника» подано в дослідженні в авторській трактовці. Так, індивідуальність студента – це цілісність, єдність гармонійно розвинених сфер та їх складових, незалежність від інших і бажання зберегти свою неповторність, своєрідність своїх поглядів і переконань, своєрідний вияв у навчальних та професійних ситуаціях.

Індивідуальність майбутнього вчителя-словесника – це особистість із вербальним типом інтелекту, розвиненим абстрактним мисленням, відчуттям мови, високою культурою професійного мовлення, мовленнєвими здібностями, лінгвістичною компетенцією та мовною свідомістю.

Другий розділ – «Концептуальні засади формування індивідуальності майбутніх учителів-словесників» – присвячено обґрунтуванню методологічних засад формування індивідуальності майбутнього вчителя-словесника.

У дисертації доведено, що підготовка майбутніх учителів-словесників базується на провідних ідеях гуманізації освіти (Г.Балл, С.Гончаренко, І.Зязюн, Ч.Кулі, А.Маслоу, Ф.Перлз, В.Райх, К.Роджерс, К.Юнг), що спрямовують на формування особистості, спроможної до максимальної самореалізації своїх можливостей, постійно відкритої для сприйняття нового досвіду та оновлення знань; створення необхідних умов для вираження її індивідуальності, власної життєвої позиції («Я» -концепції). Показано, що представники гуманістичної теорії, розглядаючи педагога та студента як рівноправних суб'єктів освітнього процесу, орієнтують на

творчий, духовний розвиток особистості, індивідуальний характер навчання з урахуванням індивідуальних особливостей студентів, поважне ставлення до інтерпретації їхніх потреб, міжособистісне спілкування, діалог, допомогу й підтримку в самоосвіті та самовдосконаленні.

Дослідники по-різному підходять до реалізації гуманістичної парадигми освіти та пропонують різні моделі особистісно орієнтованої освіти: культурологічну (Є.Бондаревська), антропологічну (Л.Рахлевська), людиноконцентруючу (К.Роджерс), психолого-дидактичну, побудованої на принципі суб'єктивності (І.Якиманська), позиційно-дидактичну (В.Сериков), проєктивну спрямовану на особистісно орієнтоване навчання (М.Алексєєв), модель ситуативної домінанти в навчальній діяльності (Т.Машарова), рефлексивно-ціннісного підходу (Н.Клюєва) і т. ін.

Упродовж навчання у вищому навчальному закладі студент перебуває у трьох позиціях: 1) той, кого навчають; 2) той, хто навчається; 3) той, хто навчає. Процес професійної підготовки за своєю природою може ставити студентів водночас і в позицію того, кого навчають, і в позицію такого, хто навчається, – усе залежить від розвитку сфер індивідуальності й тих вимог, що ставляться завданнями професійної підготовки. Формування позицій тісно пов'язане з розвитком індивідуальності студента й, навпаки, формування індивідуальності сприяє становленню більш високої позиції, зміні однієї позиції на іншу.

У дослідженні доведено доцільність використання позиційно-ситуативного підходу до формування індивідуальності студента у процесі професійної підготовки, який має властивість посилювати психологічну основу процесу професійної підготовки, активізуючи всі психічні процеси, властиві людині, а не лише пізнавальні, як у традиційному процесі навчання.

Основою технологічного забезпечення формування індивідуальності майбутніх учителів стали рівнопартнерство як навчальне співробітництво, взаємна діяльність, «суб'єкт-суб'єктні» стосунки, рефлексія, проєктування викладачем індивідуальних досягнень.

У дослідженні обґрунтовано, що за ціннісно-діяльнісним підходом (О.Бодальов, Л.Божович, А.Донцов, О.Леонтьєв, В.М'ясищев), зміст підготовки майбутніх учителів представлений ціннісно-змістовими, емоційно насиченими, професійно-спрямованими елементами, включеними в контекст життєвих, професійно-спрямованих педагогічних проблем студента через моделювання особистісно орієнтованих, педагогічних ситуацій. Особливість спеціальних педагогічних ситуацій, що вирішуються майбутнім учителем-словесником у процесі професійної підготовки, ми вбачаємо в тому, що переданий студентам досвід містить не тільки психолого-педагогічні знання й уміння, а й виявлення викладачем (і студентом) професійно значущих властивостей і якостей психіки й особистості. Спрямованість на виявлення сфер індивідуальності й особистості виражає головну суть взаємодії, спілкування, що не тільки

важливо з погляду соціалізації, а й потрібно для становлення навчальної та професійної позицій майбутнього вчителя. Такий погляд на процес професійної підготовки майбутнього вчителя висуває нові вимоги до викладача вищого навчального закладу, що відбивають такі особливості його індивідуальності й особистості: суб'єктність викладача в педагогічній діяльності, спрямованість на самореалізацію, пов'язану зі створенням власної авторської концепції професійної підготовки майбутнього вчителя; спрямованість на інтеграцію соціального досвіду у взаємодії зі студентами, на зміщення акцентів зі змістової («знаннєвої») основи на професійно ціннісну; на формування індивідуальності майбутнього вчителя у поєднанні з особистісними характеристиками людини; на самовдосконалення, досягнення вершин свого росту у професійній діяльності, розвиток власної індивідуальності.

Підґрунтям у створенні спеціальних ситуацій є побудова навчальної діяльності студентів у прямій відповідності з діяльністю педагога – навчальне співробітництво. Професійна підготовка ґрунтується на принципах розвитку сфер індивідуальності, професійно значущих новоутворень: ізоморфізму, інтеграції, саморозвитку індивідуальності, альтернативи.

Принцип ізоморфізму орієнтує викладача на організацію таких психічних процесів у студентів, які можуть забезпечити самопізнання, самосвідомість, самооцінку як майбутніх учителів.

Принцип інтеграції відіграє особливу роль у розвитку індивідуальності як цілісності. Насамперед саме він визначає погляд на розвиток індивідуальності студента щодо єдності всіх її складових (професійного мислення, мотивації, педагогічної рефлексії й інших професійно значущих властивостей і якостей).

Принцип саморозвитку орієнтує викладача на дії щодо забезпечення самостійної продуктивної діяльності студента. Його реалізація можлива за умови створення спеціальних ситуацій, завдань і задач, пропонованих на заняттях.

Принцип альтернативи забезпечує студентів можливість вибору змісту, форми, виду, способу діяльності та часу її виконання. Значення цього принципу полягає в тому, що він дає можливість побічно керувати навчальною і навчально-професійною діяльністю студента й на цій основі формувати його індивідуальність.

Принципи розвитку індивідуальності пов'язані також із принципами забезпечення єдності в науковій і навчальній діяльності майбутніх учителів, професійної спрямованості, проблемності, що відбивають той або інший аспект розв'язання проблеми формування індивідуальності студента. Їх регулятивна функція обмежується забезпеченням змістової та процесуальної основ професійної підготовки студентів, а також впливом на пізнавальні процеси студентів, що не відповідають повною мірою меті формування цілісної індивідуальності студента.

Цілевизначення у процесі формування індивідуальності студента є безперечним і

важливим. Система цілей включає цілі викладача й студента, цілі формування й розвитку індивідуальності та процесу професійної підготовки, з передбаченнями саморозвитку індивідуальності та особистості студента.

Складовими формування професійно орієнтованої індивідуальності майбутнього вчителя є розвиненість професійних якостей (педагогічна діяльність, самоосвіта, професійне самоусвідомлення, професійна спрямованість, педагогічна майстерність, педагогічне мислення, відповідальність, професійна усталеність, ціннісне ставлення до майбутньої професії) та індивідуальних якостей (спрямованість на професію учителя, любов до дітей, організаторські схильності, комунікативні схильності, соціальні якості, самооцінка, самовиховання, саморозвиток, емоційно-вольові якості) студента вищого навчального педагогічного закладу.

Одним із засобів формування професійно орієнтованої індивідуальності майбутнього вчителя є діяльність колективу студентської групи. Основними видами такої діяльності у вищому навчальному закладі є навчальна, трудова, пізнавальна, спортивна, науково-дослідницька, позанавчальна, виховна тощо. У процесі активної колективної діяльності майбутні вчителі набувають уміння швидко й правильно приймати рішення, планувати цілі, засоби, хід і результати колективної діяльності, узгоджувати дії її учасників; сфера спілкування, пізнання та діяльності у студентів значно розширюється; істотно змінюються їхні ціннісні орієнтування, мотиви діяльності, системи ставлення до світу; студенти відпрацьовують навички майбутньої поведінки в колективі, вміння працювати з людьми, розуміти їхню психологію, засвоювати той чи інший стиль керівництва.

У третьому розділі – «Культура мовлення як індивідуально-професійна якість майбутнього вчителя-словесника» – розкрито й науково обґрунтовано сутність понять «мова», «мовлення», «мовленнєва культура», «мовленнєва діяльність», «мовна особистість», «мовленнєва особистість»; визначено специфіку засвоєння студентами іноземної мови та особливості засвоєння української мови; проаналізовано зв'язок індивідуальних особливостей студентів з іншомовними здібностями.

Аналіз психологічної, лінгвістичної й лінгводидактичної літератури засвідчив різні підходи щодо визначення понять «мова» і «мовлення». Більшість учених (Д.Баранник, І.Білодід, Є.Верещагін, І.Зимня, О.Леонтьєв, О.Потебня, Л.Щерба та ін.) наголошують на тому, що мова – специфічно людський, найважливіший засіб спілкування між членами певного колективу, а мовлення – практичне користування мовою з різними комунікативними, виражальними і пізнавальними цілями. Крім термінів «мова», «мовлення», в науковий обіг уведено поняття «мовленнєва діяльність». Л. Щерба розглядає мовленнєву діяльність у трьох аспектах: «мовленнєва організація», «мовна система», «мовний матеріал».

Мовлення – це найефективніший засіб педагогічного впливу на учня, засіб передачі знань,

виховання. У сфері професійного спілкування вчителя мовлення є професійно педагогічним, що відповідає таким критеріям: мовному (нормативність, правильність) та мовно-змістовому (точність, логічність, ясність, доступність, доречність, чистота, виразність, багатство, різноманітність, естетичність).

Під педагогічним мовленням розуміють лише таке мовлення, що характеризується конкретністю, чіткістю і ясністю думок, їх логічним ходом, дохідливістю, переконливістю, впливовістю, здатністю викликати в учнів відповідні почуття (Д.Ніколенко). Мова вчителя, на думку дослідника, повинна поєднувати в собі суворість логіки вченого, дохідливість популяризатора, образність і надійність письменника.

Компонентами розвитку культури професійного мовлення майбутнього вчителя є мовна свідомість, мовленнєва компетенція.

Мовна свідомість – це засіб формування, збереження та переробки мовних знаків і значень, які вона виражає, правил поєднання і застосування, ставлення до них людини. Мовна свідомість, як механізм управління мовленнєво-мисленнєвою діяльністю, є обов'язковою умовою існування й розвитку всіх інших форм свідомості.

У дослідженні вагомого значення набуває поняття «мовленнєва особистість», під якою розуміють людину, з погляду її готовності виконувати мовленнєві дії; того, хто привласнює мову, для кого мова є мовленням. Мовленнєва особистість характеризується не лише тим, що вона знає про мову, але й тим, як вона може її використовувати. Звідси можливі розбіжності в користуванні рідною та іноземною мовами.

Мовна особистість – це той носій мови, який не лише володіє сумою лінгвістичних знань (знає поняття і відповідні правила) чи репродукує мовну діяльність, а саме той, у кого виробились навички активної роботи зі словом.

Мовленнєва компетенція учителя включає такі складники: практичне володіння багатим лексико-граматичним мовним матеріалом; опанування нормативних вимог щодо користування мовою, засвоєння техніки мовлення (технології голосоведіння, добору відповідного стилю, темпу, тембру, тону і т. ін) (Л.Орехова).

Формування професійно-мовленнєвої індивідуальності вчителя іноземних мов повинно враховувати: 1) специфіку предмета «іноземна мова»; 2) мотивацію учіння; 3) психологічні типи володіння іноземною мовою; 4) індивідуально-психологічні особливості студентів.

Крім того, на формування професійно-мовленнєвої індивідуальності студента впливають такі чинники, як: загальний інтелект, вербальна здатність, звукорозрізнявальна здатність, порядок вивчення мов і білінгвізм, навчальні навички, мотивація, особистісний фактор, нормативність мовлення.

В умовах білінгвізму (українська-англійська мови) порушення літературних норм

відбуваються на фонетичному, лексичному та граматичному рівнях, що призводить до інтерференцій. Передумовою виникнення відхилень є те, що мовець, послуговуючись рідною мовою, певним чином використовує елементи другої мови. Так, в англійському мовленні з'являються такі явища української мови, як: 1) надмірне пом'якшення звуків; 2) неправильна вимова слів (за нормами рідної мови); 3) уникнення закону відкритого складу; 4) неправильна побудова речень і словосполучень; 5) уникнення морфологічних норм відмінкових закінчень; 6) вплив рідної мови при перекладі словосполучень і речень.

Аналіз робіт зарубіжних (К.Купер, Р.Гарднер і В.Ламберт, П.Пімслер, Л.Мозберг, А.Моррисон) і вітчизняних (І.Зимняя, В.Сибірякова, Р.Фульга, Н.Симонова) авторів засвідчив, що одним із чинників успішності засвоєння іноземної мови є індивідуально-психологічні особистісні якості тих, кого навчають, які актуалізують і розвивають потенційні здібності суб'єктів учіння (комунікативні, емоційні та вольові), та сприяють вияву професійно-мовленнєвої індивідуальності студентів.

Існують два основних психологічних типи володіння іноземною мовою, з яких один може бути названий інтуїтивно-чуттєвим, а інший – раціонально-логічним.

Питання щодо зв'язку комунікативних якостей особистості з іншомовними здібностями досить активно досліджується зарубіжними (У.Ламберт, Д.Причардт, А.Моррисон, К.Вернет, Г.Дункель) та вітчизняними (А.Алхазишвілі, А.Бондаренко, М.Кабартов, С.Ромашина, Г.Рогова, Е.Хараєва та ін.) вченими. Науковцями виокремлено два типи оволодіння іноземною мовою і, зокрема іншомовним мовленням – комунікативний і некомунікативний, які відрізняються переважно ступенем активності та швидкості виконання завдань у ситуації напруженої роботи, динамікою співвідношення орієнтувальних, виконавських, контрольних дій, згорнутістю / розгорнутістю мовленнєвої діяльності.

Функціонування емоційного фактора в мовленні досліджували психологи (Н.Вітт, Л.Виготський, В.Галунов, Л.Єрмолаєва-Томіна, Е.Носенко, С.Рубінштейн і та ін.) і методисти (Г.Лозанов, Г.Китайгородська). Ученими доведено, що засвоєння іноземної мови на емоційному тлі сприяє більш якісному закріпленню й нагромадженню мовних і мовленнєвих засобів, більш активному здійсненню процесу автоматизації мовленнєвих навичок. Тільки емоційно забарвлене спілкування викликає особистісне ставлення з боку тих, хто навчається, стимулює інтерес і бажання опанувати іноземну мову.

Сучасні дослідники (Б.Ананьєв, А.Вєденов, О.Ковальов, В.Крутецький, Д.Лондон, В.М'ясищев, С.Рубінштейн, В.Селіванов, Б.Теплов та ін.) вважають також вольові якості особистості одним з основних факторів, що забезпечують успішність виконання різних видів діяльності та проявом індивідуально-професійних якостей учителів іноземних мов.

Вольові якості особистості, на думку дослідників, (В.Висоцький, Д.Лондон, А.Самошин,

В.Селіванов та ін.) суттєво визначають успішність навчальної діяльності та є проявом індивідуальності студента. Компенсація вольовими зусиллями недостатньо розвинених пізнавальних психічних процесів здійснюється через виявлення у діяльності таких вольових якостей, як розвинена саморегуляція, вольовий контроль, наполегливість.

У четвертому розділі – «Діагностика сформованості індивідуальності студента в педагогічній практиці вищої школи» – представлено діагностувальну методику формування індивідуальності майбутніх учителів-словесників, здійснено аналіз результатів констатувального етапу педагогічного експерименту.

Констатувальний етап педагогічного експерименту передбачав діагностику рівнів сформованості індивідуальності майбутніх учителів-словесників. Критеріями і показниками виступили: 1) *індивідуально-психологічні особливості студента з показниками*: інтелектуальна сфера, мотиваційна сфера, вольова сфера, предметно-практична сфера, емоційно-почуттєва сфера, екзистенційна сфера, сфера саморегуляції; 2) *індивідуальний стиль діяльності з показниками*: мотиваційний компонент (професійна позиція, спрямованість та самопізнання), комунікативний компонент (комунікабельність, контактність та емоційно-почуттєва культура), творчий компонент (новаторство, творчий потенціал та педагогічна інтуїція); 3) *культура мовлення з показниками*: нормативність мовлення, виразність мовлення, мовна компетенція, комунікативна компетенція.

Відповідно до означених критеріїв і ступеня вияву їх показників у навчально-виховному процесі було конкретизовано типологію рівнів сформованості індивідуальності майбутніх учителів-словесників: низький середній, достатній, високий.

Для вивчення стану окремих сфер індивідуальності застосовувалися додаткові методики. Так, щоб з'ясувати ступінь сформованості індивідуально-психологічних особливостей студентів за показником *інтелектуальна сфера*, було запропоновано тест Айзенка та тест Кеттелла (у скороченому варіанті – 105 запитань), з допомогою яких була отримана додаткова інформація про індивідуальність студентів (асоціативність мислення студентів, критичність їхнього розуму, планування діяльності, стереотипи мислення, оперативність мислення, прийняття нестандартних рішень).

Ступінь сформованості індивідуально-психологічних особливостей за показником *мотиваційна сфера* визначався за методикою шкалювання мотивації схвалення – варіант шкали Д.Крауна і Д.Марлоу. Мотивація схвалення не визначає успіх у справах та досягненнях, але вона впливає на якість взаємовідносин між людьми, що важливо для професії учителя.

Ступінь сформованості індивідуально-психологічних особливостей за показником *емоційна сфера* було виокремлено за шкалою оцінки значущості емоцій, за Б.Додоновим, і методикою самооцінки емоційного стану, за А.Уєсманом та Д.Ріксоном. Ці методики допомогли виокремити емоції, яких бракує студентам, здійснити ранжування емоційних переваг у студентів українсько-

англійського мовленнєвого середовища: заспокоєність – стурбованість, енергійність – втомленість, збудженість – пригніченість, упевненість у собі – безпомічність.

Ступінь сформованості індивідуально-психологічних особливостей за показником *предметно-практична сфера* визначався за виконанням завдань на цілевизначення та розробкою проектів. Ці завдання дали можливість визначити наявність загальних і спеціальних, професійних та творчих здібностей. Студентам пропонувалося виконати завдання, побудовані «на мозковому штурмі», ділових іграх та вирішенні проблемних ситуацій. Завдання вимагали наявності чи відсутності вмінь студента дослідити індивідуальні здібності, визначити конкретні цілі та завдання перед собою; вивчити реальні педагогічні ситуації; дібрати оптимальні прийоми, засоби діяльності, які б сприяли ефективному вирішенню педагогічної дилеми.

Ступінь сформованості індивідуально-психологічних особливостей за показником *вольова сфера* було виокремлено за допомогою вправ, спрямованих на виокремлення у студентів здатності усвідомлено ставити далекі цілі, вміння досягати поставленої мети, долати зовнішні і внутрішні труднощі, гальмувати свої збудження, формувати свої етичні звички, ініціативності.

Ступінь сформованості індивідуально-психологічних особливостей за показником *екзистенційна сфера* визначався за допомогою анкет та ранжирування, спрямованих на з'ясування цінності майбутніх професійних умінь: самооцінка ступеня значущості професійних умінь та самооцінка ступеня володіння професійними вміннями.

Відповіді студентів дали можливість зрозуміти, які із запропонованих професійних умінь студенти вважають дуже важливими, важливими, бажаними, мало важливими, неважливими, яким чином розвинена ця сфера в майбутніх учителів-словесників.

Ступінь сформованості індивідуально-психологічних особливостей за показником *сфера саморегуляції* визначався в аспекті проектного навчання, тобто наявність навичок аналізу життєвих ситуацій, психічного самоконтролю, усвідомлення своєї поведінки, чесного ставлення до себе і до людей.

Як засвідчили результати, ніхто із студентів контрольних і експериментальних груп на констатувальному етапі експерименту не досяг високого ступені сформованості індивідуально-психологічних особливостей. Значна частина їх перебувала на середньому (44,8% - ЕГ і 42,3% - КГ) і низькому (51% - ЕГ і 57,7% - КГ) ступенях. Достатній ступінь сформованості індивідуальності за цим критерієм становив 4,2% в ЕГ.

На основі отриманих результатів вивчення індивідуального стилю професійної діяльності сучасних учителів-словесників, їхніх уявлень щодо його сутності, індивідуально-психологічних характеристик студентської педпрактики було вивчено ступінь сформованості трьох компонентів індивідуального стилю педагогічної діяльності (мотиваційний, комунікативний та творчий) у студентів контрольних та експериментальних груп. З цією метою було використано низку тестів,

за допомогою яких дослідили індивідуальні здібності студентів до становлення власної системи дій (за методиками Є.Климова, У.Томаса, В.Ряховського, Б.Басса, Форверга), мотиваційну спрямованість студентів (за методиками Б.Басса та К.Замфіра в модифікації А.Реана), комунікабельність (за тестами В.Ряховського, В.Кан-Калика і Н.Нікандрова, Форверга), розвиток емоційно-почуттєвої сфери (за методикою В. Додонова), педагогічну інтуїцію (за методикою Р.Немова та методом спостереження за процесом проведення навчальних занять), ступінь розвитку творчого потенціалу (за тестом „Який Ваш творчий потенціал?“), наявність у студентів педагогічних ідей (метод ділової гри). Одержані результати засвідчили недостатній розвиток усіх показників індивідуального стилю професійної діяльності – комунікативного, мотиваційного та творчого у студентів експериментальних і контрольних груп. Зазначені показники на цьому етапі виокремлені лише на середньому (30% - ЕГ і 29% - КГ) та низькому ступенях (70% - ЕГ і 71% - КГ), водночас високий та достатній ступені не спостерігалися.

Ступені сформованості культури мовлення студентів з'ясовувалися за такими показниками: а) теоретичні знання фонетичної і граматичної системи мови; б) сформованість нормативних умінь і навичок (правильна вимова звуків української та англійської мов, точне і доцільне слововживання, правильне творення і вживання словоформ, синтаксичних конструкцій); в) сформованість комунікативних умінь і навичок правильного, точного, доречного вживання слів, словосполучень, речень в усній і письмовій формі; г) уміння орієнтуватися в ситуації спілкування (ефективне використання лінгвістичних та екстралінгвістичних засобів).

З метою виявлення соціально-психологічних факторів, що детермінують порушення норм літературної мови, було проведено анкетування студентів філологічних факультетів, що мало на меті: по-перше, виявити вплив соціальних та екстралінгвістичних чинників на мовленнєву практику білінгва та функціонування мови в його свідомості; по-друге, дослідити загальне ставлення студентів до української та англійської мов, а також до того, наскільки вони усвідомлюють потребу в дотриманні норм української літературної мови.

Одержані результати засвідчили, що на високому ступені сформованості культури мовлення не було виявлено жодного студента, на достатньому було – 14% в ЕГ і 10% у КГ; на середньому – 50% в ЕГ і 54% у КГ; на низькому – 36% студентів як ЕГ, так і КГ.

За середньоарифметичними даними було визначено загальні рівні розвитку індивідуальності майбутніх учителів-словесників. Кількісні дані рівнів розвитку індивідуальності майбутніх учителів-словесників подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Рівні розвитку індивідуальності студентів на констатувальному етапі експерименту (%)

Рівні	ЕГ	КГ
-------	----	----

Високий	-	-
Достатній	4,7	3,3
Середній	51,3	42,1
Низький	44	54,6

Як засвідчує таблиця, у студентів випускних курсів виявилися досить низькі показники рівнів розвитку індивідуальності майбутнього вчителя-словесника. Ні в кого з них не було виявлено високого рівня, на достатньому було всього 4,7% студентів ЕГ і 3,3% - КГ. Як з'ясувалося, 51,3% студентів ЕГ і 42,1% КГ перебували на середньому і 44% ЕГ і 54,6% КГ – на низькому рівнях.

Результати діагностувального експерименту переконали в необхідності оптимізації наявної системи формування індивідуальності майбутніх учителів-словесників у напрямках забезпечення умов самореалізації їхніх творчих сил, створення індивідуальних програм їхнього самовдосконалення, впровадження таких форм і методів роботи, які б влучно впливали на розвиток індивідуальності студентів.

У п'ятому розділі – **«Експериментальна методика формування індивідуальності в майбутніх учителів-словесників»** – висвітлено результати експериментального навчання з реалізації педагогічних умов, експериментальної моделі та методики формування індивідуальності майбутніх учителів-словесників, ефективність науково-методичного забезпечення моделі формування індивідуальності майбутнього вчителя-словесника.

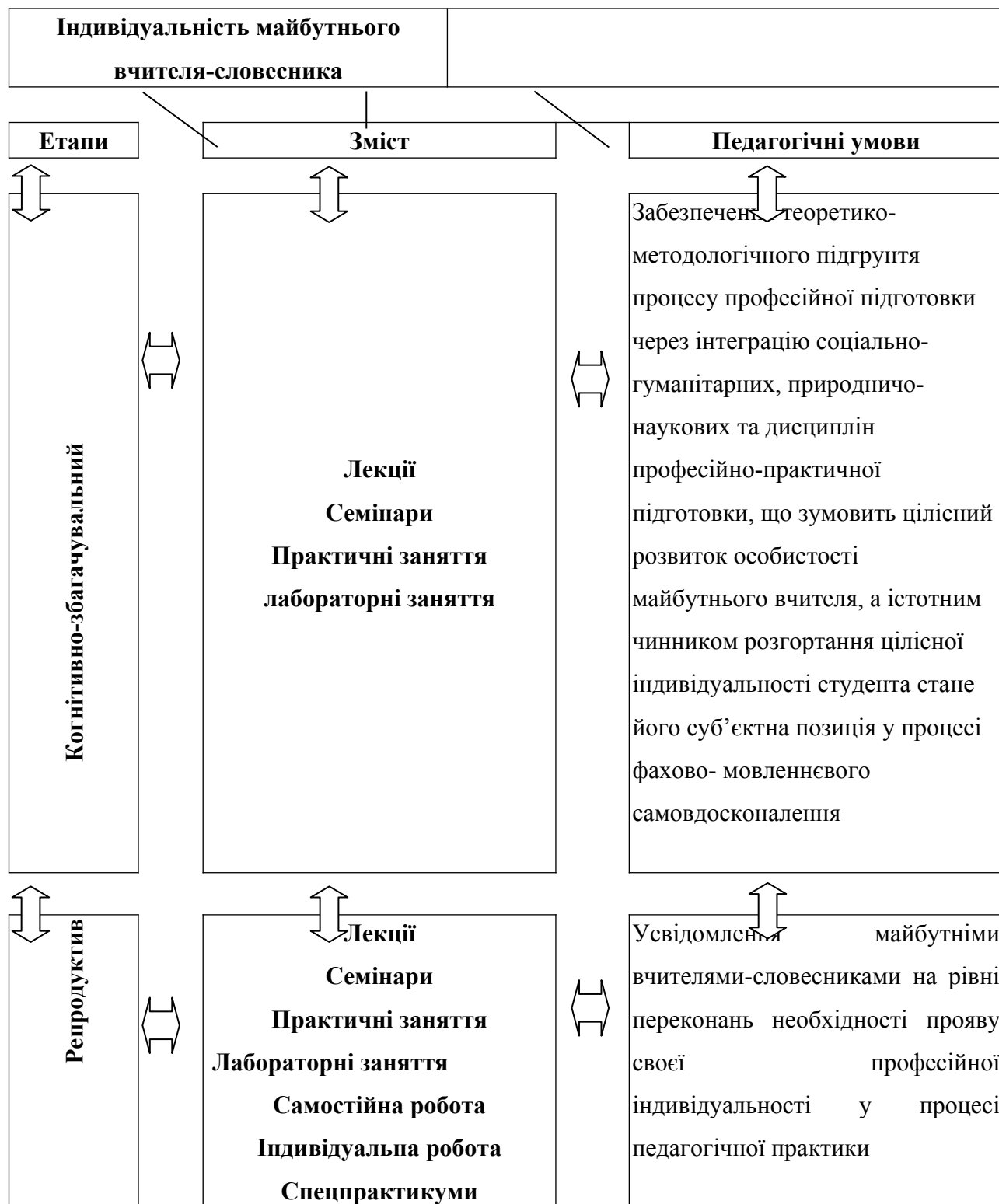
Започатковуючи експериментальне навчання, насамперед було розроблено модель та експериментальну методику формування індивідуальності майбутнього вчителя-словесника (схема 1).

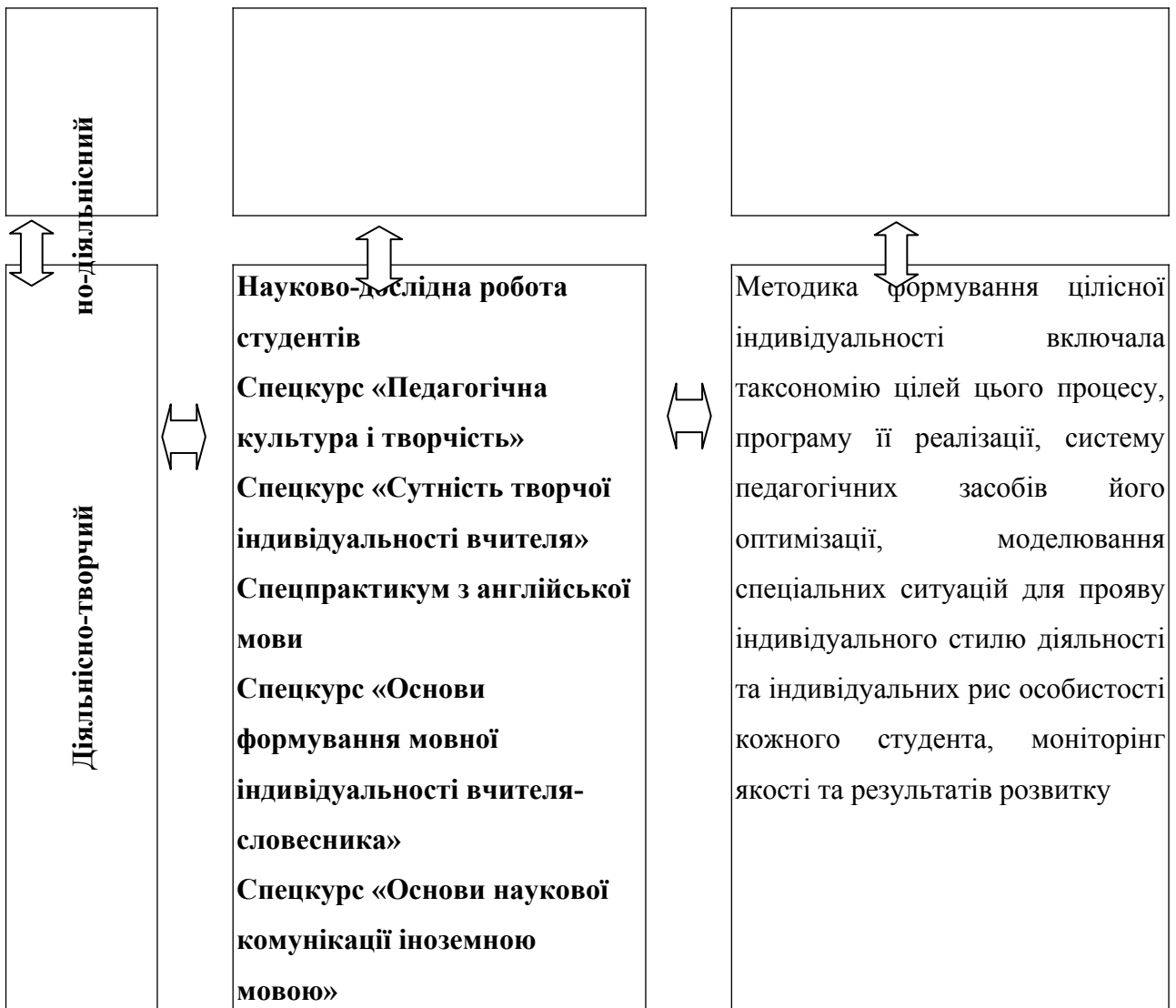
В основу експериментального навчання покладено модульну технологію, що реалізується у закономірностях і принципах, активних та інтерактивних формах і методах, прийомах і засобах навчання, забезпечуючи якісну фахову підготовку майбутніх учителів-словесників.

Формувальний експеримент проходив у три етапи: когнітивно-збагачувальний, репродуктивно-діяльнісний і діяльнісно-творчий.

Метою першого етапу – когнітивно-збагачувального – була підготовка майбутніх учителів-словесників до засвоєння знань із дисциплін, спрямованих на формування індивідуальності майбутнього вчителя-словесника.

Структурно-процесуальна модель формування індивідуальності майбутнього вчителя-словесника

До основних напрямів цього етапу програми нами було скоректовано - розвиток культури професійного мовлення, навичок комунікативної та лінгвістичної компетенції через: удосконалення культури мовлення студентів з урахуванням двомовного середовища; вироблення стійких мовленнєвих навичок, що повинні витіснити старі, неправильно сформовані; розробку ділових ігор з елементами корекції мовлення; вироблення сталих мовленнєвих навичок нормативного мовлення; розвиток усного й писемного фахового мовлення, навички контролю й самоконтролю за його культурою.

На цьому етапі розглядали шляхи уникнення помилок інтерферентного характеру, основну увагу приділяли нормам вимови й наголошування.

Було скоректовано програму курсів «Педагогіка» і «Психологія» щодо: обґрунтування необхідності інтегрованого підходу до психіки людини як цілісного системного утворення та вияву її індивідуальності; підкреслення сутності та значущості оволодіння студентами психологічними знаннями, вміннями і навичками як особливо важливими для майбутнього вчителя-словесника, прояву його індивідуальності; реалізації процесу самоактуалізації,

самореалізації, самовдосконалення студентів у професійному просторі; забезпечення оволодіння студентами практичними навичками та вміннями дослідження індивідуально-психологічних особливостей студента, розвитку їхньої інтелектуальної, мотиваційної, вольової, екзистенційної, предметно-практичної сфер та сфери саморегуляції як показників вияву індивідуальності вчителя; формування індивідуальності студентів у процесі їхньої навчально-професійної підготовки та досвіду самостійного і творчого аналізу та оцінки педагогічних ситуацій; набуття умінь теоретичного проектування та практичного конструювання навчально-виховного процесу, спрямованих на розвиток індивідуальності студентів (учнів) та їхню творчу самореалізацію.

Курс практичного усного та писемного мовлення разом з іншими практичними й теоретичними курсами забезпечував професійну підготовку майбутнього вчителя іноземної мови, формування у студентів лінгвістичної (знання системи мови та правил її функціонування у процесі комунікації) і комунікативної компетенцій (здатність сприймати та породжувати іноземну мову відповідно до умов мовної комунікації). У студентів розвивали вміння діалогічного і монологічного мовлення. При цьому підготовлені висловлювання поєднувалися з умовно-непідготовленими: при заданому змісті студент самостійно обирав засоби мовленнєвого висловлювання.

На цьому етапі реалізовувалася така педагогічна умова: забезпечення теоретико-методологічного підґрунтя процесу професійної підготовки через інтеграцію соціально-гуманітарних, природничо-наукових та дисциплін професійно-практичної підготовки, що зумовлювало цілісний розвиток особистості, а істотним чинником розгортання цілісної індивідуальності студента була його суб'єктна позиція у процесі фахово-мовленнєвого самовдосконалення.

Змістовим аспектом реалізації означеної педагогічної умови виступили такі дисципліни: «Практичний курс української мови», «Психологія», «Педагогіка», «Практичний курс англійського усного та писемного мовлення», «Сучасна українська літературна мова», «Культура мовлення», «Практикум з української мови», «Педагогічна культура».

Провідними формами і методами роботи на цьому етапі були: лекційні, семінарські, практичні, лабораторні заняття, вправи, дискусія, проблемний метод.

Другий етап – **репродуктивно-діяльнісний** – був спрямований на формування і розвиток індивідуальності студента, його індивідуального стилю спілкування, індивідуального стилю професійної діяльності, культури мовлення, мовленнєвої і комунікативної компетенцій.

У традиційних курсах із педагогіки і методики навчання іноземних мов у школі не передбачений спеціальний блок знань з основ психолого-педагогічної діяльності вчителя іноземної мови, тому нами було скоректовано програму навчальних курсів “Основи педагогічної діяльності” та “Шкільний курс методики викладання іноземних мов” і узгоджено з педагогікою як

навчальним предметом та змістом педагогічної практики.

В експериментальних групах робочі програми цих навчальних курсів спрямовувалися на реалізацію відповідного дидактичного забезпечення, що передбачало концентрацію пізнавальної активності студентів на розумінні сутності й усвідомленні специфіки структурно-функціонального механізму професійної діяльності вчителя-словесника. Цього ми намагалися досягти за допомогою здійснення студентами своїх перших самостійних дослідницьких випробувань і набуття власного науково-педагогічного досвіду.

З огляду на те, що метою експерименту було формування індивідуальності майбутнього вчителя-словесника як організатора і керівника навчально-пізнавального процесу, використання прийомів методів активного навчання дозволяло залучити кожного студента саме у продуктивний пізнавальний процес, уникаючи моментів, пов'язаних із пасивним оволодінням ними професійними знаннями, вміннями і навичками. Досягалося це за рахунок того, що із самого початку кожний студент був зорієнтований на самостійний пошук нової для нього інформації та застосування її на практиці, з чітким усвідомленням того, де, як, і яким чином, а також для досягнення яких конкретних цілей ці знання можуть і повинні застосовуватися. Створення можливості працювати студентам у співробітництві один з одним під час вирішення різноманітних навчально-пізнавальних проблем дозволяло розвивати їхні комунікативні вміння, сприяло їхньому широкому спілкуванню з колегами і викладачами. Використання шести дослідницьких стратегій для обґрунтування результативного самоуправління педагогічною діяльністю учителя-словесника слугувало самовизначенню кожного студента у сфері управлінських відношень, щоб через себе і свою навчально-пізнавальну діяльність пізнати і цілеспрямувати особливості кожного із структурних і функціональних її компонентів; здійснювався принциповий перехід від простого передавання навчальної інформації до активного опанування учнями змісту професійної освіти з уключенням механізмів науково-дослідної комунікації й теоретичного мислення. У цій спеціально створеній ситуації контекстного навчання поступово актуалізувався й зміцнювався особистісний потенціал професійного розвитку самих студентів як майбутніх учителів-словесників за рахунок зростання ролі їхньої діалогічної взаємодії, колективного спілкування з викладачем і один з одним як партнерами в науково-педагогічному пошукові, проблематизації та персоналізації навчання.

Репродуктивно-діяльнісний етап був провідним у формуванні мовленнєвої культури, оскільки він передбачав включення студентів у конкретну діяльність із використання набутих цінностей, інноваційних технологій проведення занять, подальше самовдосконалення.

На репродуктивно-діялісному етапі відбувалося формування індивідуального стилю навчальної діяльності в той період, коли студент займав позицію того, хто навчається. Для формування індивідуального стилю навчальної діяльності у процесі навчання іноземних мов

заклали матеріальну основу у вигляді спеціальних вправ і завдань, які допомагали сформувати самостійного студента, здатного: бути відносно незалежним від викладача й підручника; визначати цілі, ставлячи перед собою конкретні завдання; визначати й добирати адекватні засоби, шляхи й способи вирішення цих завдань і досягнення поставлених цілей; використовувати наявні прийоми оволодіння знаннями, навичками і вміннями, адаптуючи їх до своїх індивідуально-психофізіологічних і психологічних особливостей; свідомо здійснювати процеси самопізнання й самодіагностики, тобто визначати свої особливості – як того, хто навчається; спостерігати, контролювати й регулювати не тільки процеси навчання, але й свою мовленнєву й не мовленнєву поведінку в ситуаціях міжкультурної комунікації; відповідати за власні успіхи й помилки; керувати власними інтересами й мотивами; проектувати свої вміння й здібності активного й творчого студента на свою майбутню професійну діяльність.

На цьому етапі реалізувалася така педагогічна умова: усвідомлення майбутніми вчителями-словесниками на рівні переконань необхідності прояву своєї професійної індивідуальності у процесі педагогічної практики.

Провідними формами і методами роботи на цьому етапі виступили: лекції, семінарські заняття, індивідуальна, самостійна робота, спостереження, рольові та ділові ігри, евристичний метод.

Третій етап – **діяльнісно-творчий** – передбачав набуття власного педагогічного досвіду тих студентів, які перебували в позиції тих, хто навчає й ознайомлення їх із перспективним досвідом учителів англійської й української мов, удосконалення умінь проводити уроки й позакласні заходи з мов, активізацію й поповнення фахового словника інноваційною лінгводидактичною термінологією, практичне застосування отриманих на заняттях професійних знань і вмінь, удосконалення навичок контролю й самоконтролю професійного мовлення.

На цьому етапі реалізувалася така педагогічна умова: методика формування цілісної індивідуальності з таксономією цілей цього процесу, програмою її реалізації, системою педагогічних засобів оптимізації, моделювання спеціальних ситуацій для прояву індивідуального стилю діяльності та індивідуальних рис особистості кожного студента, моніторинг якості та результатів розвитку.

На третьому етапі передбачалося читання таких дисциплін: «Практичний курс англійського усного та писемного мовлення», спецкурси «Педагогічна культура і творчість», «Сутність творчої індивідуальності вчителя», «Основи формування мовної індивідуальності вчителя-словесника», «Основи наукової комунікації іноземною мовою», спецпрактикум з англійської мови.

Метою навчального процесу на цьому етапі стало постійне збагачення індивіда логічним творчим мисленням та діями як спонуками до саморозвитку, розвиток умінь і навичок творчо оволодіти усним та писемним мовленням у різних комунікативних сферах і ситуаціях спілкування;

використання мови як засобу підвищення загальноосвітнього та професійного рівня студентів, подальше розширення словникового запасу студентів та інтенсивна активізація набутих лексичних одиниць, розвиток навичок реферування.

Програма авторського спецкурсу „Педагогічна культура та творчість” спрямовувалася на: засвоєння й відпрацьовування структурних елементів діяльності; відновлення зв'язків між її окремими структурними елементами; формування професійно значущих якостей; індивідуалізації стильових особливостей професійної діяльності; вибору і відпрацьовування індивідуальної стратегії «педагогічної діяльності»; формування інтегральної індивідуальності вчителя.

Одним із можливих шляхів реалізації курсу було залучення майбутніх учителів до створення індивідуальних програм з оволодіння педагогічною професією, постійним підвищенням рівня професіоналізму, знаходженням нестандартних рішень у різноманітних педагогічних ситуаціях, самопізнанням, самоосвітою, саморозвитком. У процесі формування педагогічної творчості майбутніх учителів-словесників використовувалися різноманітні методи, як традиційні, так й інноваційні: аудіовізуальні методи, різні види дискусій, демонстрування та виставка, гра, спостереження, лекція, програмоване навчання, експеримент, мікронавчання, протоколи, рольові ігри, моделювання, дебати, форум, круглий стіл, “мозкова атака”, вирішення проблем, рефлексивне навчання, «мікрофони», «акваріум» і т. ін.

Організуючи навчально-виховний процес, ми прагнули до такої взаємодії зі студентами, коли виявлялись усі три рівні педагогічної творчості. На першому рівні на основі використання виховних ситуацій, вправ, тестування викладач отримувал інформацію про рівень розвитку компонентів педагогічної культури, формувал позитивні мотиваційні настанови, зокрема до самовдосконалення і т. ін. На другому рівні здійснювалося варіативно-конструктивне, евристичне вирішення завдань і вправ, уключення у ситуації практичної дії (педагогічна практика, виховні заходи). На третьому рівні студенти виконували творчі завдання (розробляли нестандартні уроки, писали твори, аналізували педагогічну практику та досвід роботи вчителів, участь у конкурсах, олімпіадах, наукових конференціях і т. ін.). При цьому виділяли й стимулювали успіхи студентів, виявляли властивості, що сприяли творчій діяльності (творчий інтерес, пошук нових фактів, нової інформації з метою саморозвитку; ініціативність і активність, самостійність і наполегливість, цілеспрямованість і впевненість у власних силах; здатність до дослідницької діяльності; розвиток інтелектуальних параметрів: позитивне ціннісне ставлення до діяльності і т. ін.).

На діяльнісно-творчому етапі продовжувалося формування культури мовлення майбутніх учителів-словесників. «Практикум з англійської мови» та спецкурс «Основи формування мовної індивідуальності вчителя-словесника» для студентів українсько-англійського відділення були спрямовані на формування нормативного мовлення, вдосконалення культури мовлення й подолання явищ фонетичної та лексично-граматичної інтерференції в усному і писемному

мовленні студентів.

Спецкурс „Основи наукової комунікації іноземною мовою” виступив однією з найважливіших дисциплін у структурі професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів-словесників, значно розширив кругозір студентів як майбутніх фахівців у сфері надання освітніх послуг та дослідників психолого-педагогічних і суто філологічних закономірностей. Зміст і технологія викладання означеного курсу розраховувалися на розкриття методологічних засад, специфіки проведення наукового дослідження, на ознайомлення студентів з особливостями практичного впровадження у своєму власному досвіді теоретичних, емпіричних і статичних методів наукового дослідження, що сприяло формуванню особистості майбутніх учителів-словесників як дослідників реальної дійсності.

Реалізація цього курсу сприяла розвитку творчої особистості студентів як педагогів-дослідників, формуванню професійно значущих якостей студентів як майбутніх учителів-дослідників германської філології, мовознавства, лінгвістики, фонетики української мови; удосконаленню практичних навичок та вмінь студентів щодо реалізації методик психолого-педагогічної діагностики, розширення їхнього особистісного професійного досвіду щодо організації науково-дослідної роботи в умовах сучасного педагогічного процесу школи, опануванню способів викладу здобутого емпіричного матеріалу у формах: тез, наукової статті, доповіді, курсової та дипломної роботи; оволодінню жанрово-стильовими канонами усного та письмового дискурсу.

З метою систематизації результатів формувального експерименту упродовж педагогічної практики майбутніх учителів-словесників було використано такі методи роботи, як спостереження, проведення бесід, використання експертної оцінки та самооцінки тощо. Це дозволило простежити особливості становлення індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх учителів-словесників у практичній діяльності з позицій самих студентів, експериментатора й навколишніх спостерігачів (керівник педпрактики, викладачі навчальних предметів). Зокрема, експериментатор використовував карту спостереження професійної діяльності, яка дозволяла оцінювати педагогічні дії кожного студента за всіма компонентами індивідуального стилю професійної діяльності.

Виконуючи варіативно-креативні завдання упродовж педагогічної практики, майбутні вчителі-словесники мали змогу в оптимальній формі поєднати індивідуальні здібності в педагогічній діяльності, активізувати творчу діяльність, спрямовану на уникнення загально визначених шаблонів, стандартів педагогічної праці.

Важливим аспектом практики був саморозвиток професійних компонентів індивідуальності й особистості студента відповідно до індивідуальної програми розвитку: визначення перспектив розвитку сфер психіки й особистості, здійснення самодіагностики результатів, розвинення

гнучкості педагогічного мислення, спостережливості, відчуття часу тощо.

Означені курси, їх зміст мали чітку структуру і поєднували *змістовий* (забезпечував аудиторне та самостійне вивчення навчального матеріалу), *технологічний* (передбачав упровадження особистісно орієнтованих технологій, реалізував через систему лекційних, семінарських, лабораторно-практичних занять, містив завдання для самостійної роботи, інструкції, бібліографію) і *контрольно-діагностувальний* (забезпечував систему поточного і підсумкового контролю, самодіагностику та діагностику) *компоненти*.

Кількісні дані порівняння рівнів розвитку індивідуальності майбутніх учителів-словесників подано в таблиці 2.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика рівнів розвитку індивідуальності майбутніх учителів-словесників (%)

Рівні	КГ до експерименту	КГ після експерименту	ЕГ до експерименту	ЕГ після експерименту
Високий	-	1,3	-	15,9
Достатній	3,3	8,7	4,7	43,6
Середній	42,1	40,7	51,3	31,5
Низький	54,6	49,3	44	9

Як засвідчує таблиця 2, у студентів випускних курсів ЕГ показники розвитку індивідуальності значно зросли. Якщо на констатувальному етапі не було виявлено студентів з високим рівнем сформованості індивідуальності, то на прикінцевому етапі їх стало 15,9%; на достатньому – 43,6% (було 4,7% студентів). На середньому рівні перебували 31,5% студентів (було 51,3%). Значно зменшилася кількість студентів на низькому рівні до 9% (було 44%).

Студенти КГ досягли незначних показників розвитку індивідуальності. Так, на високому рівні було виявлено 1,3% студентів (до навчання не було жодного) із студентів; на достатньому рівні стало 8,7% (було 3,3%). Студентів із середнім рівнем – зменшилося до 40,7% (було 42,1%). Відповідно на низькому рівні зменшилася кількість студентів до 49,3% (було 54,6%). Отже, результати прикінцевого етапу експерименту підтвердили педагогічну потужність розробленої моделі та методики формування індивідуальності майбутніх учителів-словесників.

ВИСНОВКИ

Дослідження присвячено формуванню індивідуальності в майбутніх учителів-словесників. Визначено педагогічні умови та рівні сформованості індивідуальності студентів.

1. Методологічними засадами формування індивідуальності майбутніх учителів-словесників виступили: принципи і закони діалектики, які конкретизуються у системному підході, теоріях особистості, діяльності, творчості, гуманістичній психології та педагогіці, акмеології, андрогогії,

аксіології, соціоніці; наявність знань й урахування ступенів сформованості індивідуальності й особистості студентів у процесі навчання; опертя на принцип розвитку індивідуальності; реалізація у процесі навчання закономірностей формування індивідуальності; забезпечення суб'єктної позиції студента, зміни позицій у процесі професійної підготовки; використання ситуаційного підходу тощо.

2. Узагальнюючий синтез запропонованих нами підходів щодо розуміння понять «індивідуальність студента», «індивідуальність учителя», «творча індивідуальність учителя» здійснений на основі систематизації їх провідних характеристик у площині функціонального, процедурного, структурного аспектів, а також у контексті формування сучасного фахівця в національній системі освіти дозволяють визначити феномен «індивідуальність майбутнього вчителя-словесника» у такий спосіб: це мовна особистість із вербальним типом інтелекту, розвиненим абстрактним мисленням, чуттям мови, високою культурою професійного мовлення, мовленнєвими здібностями, компетенцією та мовною свідомістю.

Індивідуальність студента – цілісність, єдність гармонійно розвинених сфер та їх складових, незалежність від інших і бажання зберегти свою неповторність, своєрідність своїх поглядів і переконань, своєрідний вияв у навчальних та професійних ситуаціях.

Індивідуальність учителя – індивід, особистість із високорозвиненою педагогічною майстерністю, компетентністю, професійною позицією, саморегуляцією, креативністю, наявністю професійних здібностей, індивідуальним стилем діяльності та спілкування.

Творча індивідуальність учителя – складна, відкрита система, що реалізується за умови якісного перетворення себе, самовдосконалення, саморозвитку професійно значущих якостей, розробки своєї педагогічної концепції.

3. Критеріями оцінки рівнів сформованості індивідуальності майбутніх учителів-словесників виступили: індивідуально-психологічні особливості студентів із показниками: мотиваційна, вольова, предметно-практична, інтелектуальна, емоційна, екзистенційна сфери та сфера саморегуляції; індивідуальний стиль діяльності з показниками: мотиваційний комунікативний та творчий компоненти; культура мовлення з показниками: нормативність, виразність, мовна та мовленнєва компетенції.

Було здійснено оцінку рівнів сформованості індивідуальності майбутніх учителів-словесників за означеними критеріями та показниками. На констатувальному етапі вони виявилися на достатньому рівні (4,7% в ЕГ і 3,3% у КГ), на середньому (51,3% в ЕГ і 42,1% у КГ) і низькому (44% в ЕГ і 54,6% у КГ) рівнях.

4. У дослідженні розроблено структурно-процесуальну модель формування індивідуальності майбутнього вчителя-словесника у процесі професійної підготовки.

Модель формування індивідуальності включає розгляд цього процесу у вигляді чотирьох

підструктур: 1) вихідний стан – мета – засіб – умови – результат; 2) діяльність студента – діяльність викладача вищого навчального закладу; 3) теоретична підготовка – практична підготовка; 4) формування індивідуальності – саморозвиток індивідуальності.

Структурно-процесуальна модель процесу формування індивідуальності передбачала два основні етапи: 1) відповідну організацію навчальної діяльності й на її основі формування індивідуальності; 2) організацію навчально-професійної діяльності та формування індивідуальності на її основі.

Модель формування індивідуальності майбутнього вчителя -словесника охоплювала 3 етапи: когнітивно-збагачувальний, репродуктивно-діяльнісний і діяльнісно-творчий. Метою першого етапу була підготовка майбутніх учителів-словесників до засвоєння знань із дисциплін, спрямованих на формування індивідуальності майбутнього вчителя-словесника на лекційних, семінарських, практичних, лабораторних заняттях, при виконанні вправ, розгортанні дискусій, здійсненні проблемного підходу.

Другий етап був спрямований на формування індивідуальності студента, його індивідуального стилю спілкування, індивідуального стилю професійної діяльності, культури мовлення, мовленнєвої і комунікативної компетенції. Провідними формами і методами роботи на цьому етапі були: лекції, семінарські заняття, індивідуальна, самостійна робота, спостереження, рольові та ділові ігри, евристичний метод.

Третій етап передбачав набуття власного педагогічного досвіду студентів у позиції тих, хто навчає, ознайомлення з перспективним досвідом учителів англійської й української мов, удосконалення умінь проводити уроки й позакласні заходи з мов, практичне застосування отриманих на заняттях професійних знань і вмінь, удосконалення навичок контролю й самоконтролю професійного мовлення, які реалізувались у процесі науково-дослідної роботи студентів, мозкової атаки, форуму, моделюванні, мікронавчанні, дебатів, проєктів, рефлексивного навчання.

5. Для реалізації експериментальної моделі було визначено такі педагогічні умови:

- забезпечення теоретико-методологічного підґрунтя процесу професійної підготовки через інтеграцію соціально-гуманітарних, природничо-наукових та дисциплін професійно-практичної підготовки, що зумовило цілісний розвиток особистості майбутнього вчителя-словесника, а істотним чинником розвитку стала його суб'єктна позиція у процесі фахово-мовленнєвого самовдосконалення;
- усвідомлення майбутніми вчителями-словесниками на рівні переконань необхідності прояву своєї професійної індивідуальності у процесі педагогічної практики;
- методика формування цілісної індивідуальності майбутнього вчителя-словесника включала таксономію цілей цього процесу, програму її реалізації, систему педагогічних засобів його

оптимізації, моделювання спеціальних ситуацій для прояву індивідуального стилю діяльності та індивідуальних рис особистості кожного студента, моніторинг якості та результатів розвитку.

6. Експертиза навчально-методичного супроводу методики формування індивідуальності майбутніх учителів-словесників, запровадженого у практику (а саме: «Практикум з англійської мови» та спецкурси «Основи формування мовної індивідуальності вчителя-словесника», «Основи наукової комунікації англійською мовою», «Педагогічна культура і творчість») виявила позитивну динаміку становлення усіх компонентів означеної діяльності.

Показники рівнів формування індивідуальності по завершенні експериментального навчання в ЕГ значно зросли. На високому рівні студентів стало 15,9%; достатньому – 43,6% майбутніх учителів-словесників; на середньому рівні зменшилася кількість студентів до 31,5%; на низькому рівні – до 9% студентів. Студенти КГ досягли незначних показників розвитку індивідуальності: до високого рівня піднялися 1,3% студентів; до достатнього – 8,7%. Кількість майбутніх учителів-словесників середнього рівня зменшилася до 40,7%, відповідно низького – 49,3% студентів.

Перспективи подальшого розвитку проблеми формування індивідуальності майбутніх учителів-словесників вбачаються нами у формуванні професійно орієнтованої особистості студента у всіх типах навчальної діяльності.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях автора:

Монографії:

1. Заболотская О.А. Воля в становлении индивидуальности студента: Монография. – Херсон: Айлант, 2005. – 240 с.
2. Заболотська О.О. Формування індивідуальності майбутніх учителів іноземних мов: Монографія. – Херсон: Айлант, 2006. – 244 с.
3. Заболотська О.О. Формування індивідуальності майбутніх учителів-словесників у професійній підготовці: Монографія. – Херсон: Айлант, 2006. – 304 с.

Навчально-методичні видання:

4. Заболотская О.А. Учебно-методическое пособие “Discuss it with us”: Дискусируйте с нами. – Херсон: Айлант, 2001. – 119 с.
5. Заболотська О.О. Основи наукової комунікації іноземною мовою / Н.М.Лебедева, О.О.Заболотська, Л.В. Короткова; Навчально-методичний посібник для магістрантів спеціальності «Англійська мова і література» (V–VI курси). – Херсон : ХДУ, 2003. - 100 с.: С. 54 – 75.

Статті у фахових виданнях України:

6. Заболотська О.О. Особисто-орієнтоване навчання та деякі інші нові технології навчання англійської мови на початковому етапі // Педагогічні науки: Зб. наук. пр. – Вип. XXVI. - Херсон: ХДУ, 2002. – С. 148 – 150.

7. Zabolotskaya O.A. Some peculiarities of students' English Language Teaching // Педагогічні науки: Зб. наук. пр. – Вип. XXXII. – Ч. II. – Херсон: ХДУ, 2002. – С. 58 – 61.
8. Заболотська О.О. Формування індивідуальності студентів у процесі вивчення англійської мови // Педагогічні науки: Зб. наук. пр. – Вип. XXXIV. – Херсон: ХДУ, 2003. – С. 232 – 236.
9. Заболотська О.О. Вплив творчої особистості викладача на формування індивідуальності студентів // Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: Зб. наук. пр. Вип. 10. – К: НПУ ім. Драгоманова, 2003. – С. 159 – 167.
10. Заболотська О.О. Духовні цінності студента та формування його індивідуальності // Педагогічні науки: Зб. наук. пр. – Вип. XXXV. – Херсон: ХДУ, 2004. – С. 267 – 272.
11. Заболотська О.О. Формування індивідуальності студентів при управлінні їх навчально-пізнавальною діяльністю // Педагогічні науки: Зб. наук. пр. - Вип. XXXVI. – Херсон: ХДУ, 2004. - С. 237 – 243.
12. Заболотская О.А. Роль личностно-ориентированного обучения в раскрытии индивидуальности // Актуальні проблеми гуманітарної освіти: Зб. наук. пр. – Вип. 1. – Кременець: РВЦКО ГПІ ім. Т.Шевченка, 2004. – С. 47 – 50.
13. Заболотська О.О. Духовний розвиток студента при формуванні його індивідуальності // Духовність особистості: методологія теорія і практика: Зб. наук. пр. – Вип. 4. – Частина I. – Луганськ: Суну ім. В. Даля, 2004. – С. 116 – 124.
14. Заболотська О.О. Формування позитивної “Я – концепції” як фактора формування індивідуальності особистості // Педагогічні науки: Зб. наук. пр. - Вип. XXXVII. – Херсон: ХДУ, 2004. – С. 165 – 169.
15. Заболотская О.А. Конструирование специальных ситуаций в процессе формирования индивидуальности студента // Проблеми сучасної педагогічної освіти: Зб. наук. пр. Сер. Пед. і психол. – Вип. 6 - Ч. I. – Ялта: РВВ, 2004. – С. 209 – 214.
16. Заболотська О.О. Формування інтелектуальної, мотиваційної та емоційної сфер індивідуальності студентів у профільному навчанні іноземних мов // Наукові записки. Сер. Пед. і психол. – Вип. 12. – Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2005. – С. 20 – 22.
17. Заболотська О.О. Проблема індивідуальності у педагогічній антропології В. О. Сухомлинського // Зб. наук. праць Полтавського держ. пед. ун-ту Сер. «Педагогічні науки» – Вип. V (44). – Полтава: ПДПУ, 2005. – С. 306 – 312.
18. Заболотська О.О. Навчальні ситуації співробітництва студентів і викладачів у процесі формування індивідуальності майбутніх фахівців // Педагогічні науки: Зб. наук. пр. - Вип. XXXVIII. – Херсон: ХДУ, 2005. – С. 270 – 274.
19. Заболотська О.О. Принципи розвитку індивідуальності майбутнього викладача іноземних мов // Педагогіка і психологія. – Київ: Вид-во «Педагогічна преса», 2005. - №3 (48).- С.

61 – 70.

20. Заболотська О. Психологічні механізми регуляції спільної діяльності студентів і викладачів у процесі формування індивідуальності майбутніх фахівців // Особистісні освітні потреби в системі післядипломної пед. освіти: Наук.-метод. Зб. / За ред. М.М.Заброцького. – Київ –Житомир: ЖОШПО, 2005. – С. 82– 88.

21. Заболотська О. Проблема розвитку індивідуальності студента // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Наук.-метод. журнал. - Вип. III-IV. – Київ, 2005. – С. 25 – 34.

22. Заболотська О.О. Позиційно-ситуативний підхід до формування професійно важливих компонентів індивідуальності майбутніх вчителів іноземних мов // Сучасні інформаційні технології та іноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Вип. 8. – Київ – Вінниця: ПППО АПНУ, 2005. – С. 286 – 290.

23. Заболотська О. Принципи професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов // Молодь і ринок. – Дрогобич: Дрогобицький держ. ун-ту., 2005. – №3(13), 2005. – С. 106 – 109.

24. Заболотська О.О. Акмеологічна концепція формування індивідуальності студента // Педагогічні науки: Зб. наук. пр. – Вип. XXXIX. – Херсон: ХДУ, 2005. – С. 233 – 236.

25. Заболотська О. Концепція розвитку індивідуальності майбутнього вчителя іноземних мов // Вісник Львівського університету. Сер. педагогічна. – Вип. 20. – Львів: ЛНУ, 2005. – С. 33 -39.

26. Заболотська О.О. Формування професійної компетенції майбутніх учителів іноземних мов // Підготовка вчителя у контексті європейського освітнього простору: Зб. наук. пр. / За ред. проф. М.В.Левківського – Київ –Житомир: Вид-во ЖДУ ім.І.Франка, 2005. – С. 59 – 63.

27. Заболотська О.О. Історико-педагогічний аспект розвитку індивідуальності // Педагогічні науки: Зб наук. пр. – Вип. XXXX. – Херсон: ХДУ. 2005. – С. 72 – 77.

28. Заболотская О.А. Проблемы целеполагания в процессе формирования профессионально значимых качеств индивидуальности студента // Вісник Луганського нац. пед. ун-ту. № - Луганськ: Альма-матер, 2005. – Ч.1. – С.109 – 115.

29. Заболотська О. Формування ціннісних орієнтацій студентів у системі їхньої професійної підготовки як майбутніх учителів іноземних мов // Вісник Львівського університету: Зб. наук. пр. Серія педагогічна. – Вип. 21. – Частина 2. – Львів, ЛНУ, 2006. – С. 203 – 210.

30. Заболотська О. Педагогічні технології професійного становлення індивідуальності майбутнього вчителя іноземних мов // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. пр. – Вип. 285: Педагогіка та психологія. – Чернівці: Рута, 2006. – С. 75 – 84.

31. Заболотська О.О. Формування індивідуальності в системі професійної підготовки майбутніх вчителів іноземних мов // Педагогічні науки: Зб. наук. пр. – Вип. XXXXI. – Херсон: ХДУ, 2006. – С. 269 – 273.

32. Заболотська О. Становлення індивідуальності майбутнього вчителя іноземних мов //

Гуманізація навчально-виховного процесу: Наук. – метод. зб. – Вип. XXIX. / За заг. ред. В.І.Сипченка – Слов'янськ: Вид. центр СДПУ, 2006. – С. 157 – 165.

33. Заболотська О.О. Підготовка майбутніх учителів до викладання іноземних мов // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки: Наукові дослідження. Досвід. Пошуки: Зб. наук. пр. – Вип. X. - Харків: Константа, 2006. – С. 99 – 107.

34. Заболотська О.О. Проблема професійно значущих властивостей і якостей індивідуальності майбутнього вчителя іноземних мов // Педагогічні науки. Зб. наук. пр. – Вип. XXXXII. – Херсон, ХДУ, 2006. – С. 307 – 312.

35. Заболотська О.О. Проблема структурування педагогічних знань в системі професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов // Педагогіка вищої та середньої школи: Зб. наук. пр. – Вип. XV. – Кривий Ріг: КДПУ, 2006. – С. 36 – 43.

36. Заболотська О.О. Роль індивідуального стилю педагогічної діяльності у формуванні індивідуальності майбутніх учителів іноземних мов // Зб. наук. праць Уманського держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини / Гол. ред. М.Т.Мартинюк. – Ч.1. – К.: Міленіум, 2006. – С. 72 – 80.

37. Заболотська О.О. Застосування інформаційних технологій у формуванні професійної компетенції майбутніх учителів іноземних мов // Вісник Луганського нац. пед. ун-ту. № 21 (116). – Луганськ: Вид-во ЛНПУ «Альма-матер», 2006. – Ч.1. – С. 128 – 140.

38. Заболотська О.О. Формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутнього вчителя-словесника // Педагогічні науки: Зб. наук. пр. – Вип. XXXXIV. – Херсон, ХДУ, 2007. – С. 212 – 217.

39. Заболотська О.О. Формування педагогічної культури та творчості майбутніх учителів іноземних мов // Вища освіта України (№ 2). Тематичний випуск: Педагогіка Вищої школи: Методологія, теорії, технології. – Київ-Рівно, Інститут Вищої освіти АПНУ, 2007. – С. 83 – 88.

40. О. Заболотська. Роль індивідуальності педагога у формуванні духовного світу особистості з погляду педагогічної антропології В.О.Сухомлинського // Школа першого ступеня: теорія і практика: Зб. наук. пр. Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету ім. Григорія Сковороди. – Випуск XXI. – Переяслав-Хмельницький, 2007. – С. 267 – 275.

41. Заболотська О.О. Актуальні питання громадянської освіти студентської молоді // Гуманізація навчально-виховного процесу: Зб. наук. праць (Випуск XXXVII) «В. Сухомлинський у діалозі з сучасністю: Виховання громадянина» / За заг. ред. проф. В.І. Сипченка. – Слов'янськ: Вид. центр СДПУ, 2007. – 552: С. 121 – 126.

Статті у наукових збірках і періодичних виданнях:

42. Заболотская О.А. Развитие интеллектуальной деятельности – один из принципов формирования индивидуальности студента при обучении английскому языку // Південний архів.

Філолог.науки. - Зб. наук. пр. - Вип. XX. – Херсон: ХДУ, 2003. – С. 107 – 111.

43. Заболотская О.А. Гуманистически ориентированный подход и формирование индивидуальности обучающихся английскому языку // Південний Архів. Філолог. науки. - Зб. наук. пр.– Вип. XXIII. – Херсон: ХДУ, 2003. – С. 84 – 88.

44. Заболотська О.О. Проблема формування індивідуальності студентів в сучасній науці // Південний архів. Філолог. Науки. - Зб наук. пр. – Вип. XXV. – Херсон: ХДУ, 2004. – С. 40 – 44.

45. Заболотська О.О. Соціодрама як ефективний метод активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів при формуванні іншомовної компетенції // Південний архів: Зб. наук. пр. – Вип. 29. – Херсон: ХДУ, 2005. – С. 23 – 26.

46. Заболотська О.О. Технології формування індивідуальності в системі професійної підготовки майбутніх вчителів іноземних мов // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського: Зб. наук. пр. Спеціальний випуск. – Одеса, ПДПУ ім. К.Д.Ушинського, 2005. – С. 222 – 225.

Матеріали конференцій, тези:

47. Заболотська О.О. Психолого-педагогічні засади формування індивідуальності студента при навчанні іноземним мовам // Матеріали III Міжнар. наук. – практ. конфер. з питань методики викладання іноземних мов присвячена пам'яті доктора педагогічних наук, проф. Володимира Львовича Скалкіна (м. Одеса 19 – 20 грудня 2002 року): Зб. наук. пр. - Одеса, ОНУ, 2002. – С. 78 – 83.

48. Заболотська О.О. Фактори впливу на формування індивідуальності студента // Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. «Єдність особистісного і соціального факторів у виховному процесі навчального закладу» – Полтава: ПДПУ ім. Короленка, 2004. – С. 106 – 112.

49. Заболотская О.А. Технологии гуманитарно-гуманистического обеспечения формирования индивидуальности студента – будущего педагога // Матеріали других Ірпінських міжнар. наук.- пед. читань: «Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому закладі освіти»:.. – Ірпінь: АПНУ-НА ДПС, 2004. – С. 323 – 328.

50. Заболотська О.О. Роль педагогічних технологій у формуванні індивідуальності студента – майбутнього викладача іноземних мов // Матеріали Всеукр. наук.- пошук. конф. 19 листопада 2004 року м.Київ: «Перспективні педагогічні технології в системі неперервної освіти» / За заг. ред. І.Г.Єрмакова, С.В. Рудаківської. – Ч.2. – Київ: КМУ, 2005. – С.214 – 221.

51. Заболотська О.О. Деякі питання щодо забезпечення предметно-змістового аспекту професійної підготовки майбутніх вчителів іноземних мов, спрямованих на формування їх творчої індивідуальності // Матеріали X Международ. Науч.-практ. конф. «Актуальные вопросы развития инновационной деятельности» // Приложение к научно-практическому дискуссионно-аналитическому сборнику «Вопросы развития Крыма». – Симферополь: „Таврия”, 2005. – С.125 –

128.

52. Заболотская О.А. Проблемы индивидуальности студента в профессиональной акмеологии // Матеріали Міжнарод. наук.-прак. конф.: «Акмеологія – наука ХХІ століття» / Ред. колегія: З.Ф. Сіверс, Е.В.Белкіна, Г.С.Данилова та інш. – К.: КМПУ ім.Б.Д.Грінченка, 2005. – С. 162 – 164.

Анотація

Заболотська О.О. Теоретико-методичні засади формування індивідуальності майбутніх учителів-словесників у професійній підготовці. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського. – Одеса, 2007.

У дисертації вперше розроблено й експериментально доведено ефективність методики формуванні індивідуальності майбутнього вчителя-словесника у процесі професійної підготовки у вищих навчальних закладах.

Теоретично розроблено, обгрунтовано й експериментально апробовано структурно-процесуальну модель формування індивідуальності майбутніх учителів-словесників у професійній підготовці на основі системно-цілісного, особистісно-діяльнісного, інтегративного, культурологічного підходів та сучасних теорій педагогічної діяльності, професійно-педагогічної підготовки у ВНЗ; розроблено й обгрунтовано педагогічну категорію «індивідуальність майбутнього вчителя-словесника», визначено її сутність, структуру і функції; виявлено та описано фактори, закономірності й педагогічні умови формування індивідуальності майбутнього вчителя-словесника і на цій основі розроблено концепцію, що репрезентує позиційно-ситуативний підхід до формування індивідуальності студента. Розроблено, обгрунтовано й апробовано науково-методичне забезпечення формування індивідуальності майбутніх учителів-словесників.

Ключові слова: індивідуальність майбутнього вчителя-словесника, модель формування індивідуальності, індивідуально-психологічні особливості, індивідуальний стиль діяльності, мовленнєва культура.

Аннотация

Заболотская О. А. Теоретико-методические основы формирования индивидуальности будущих учителей –словесников в профессиональной подготовке. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Южно-Украинский государственный педагогический университет имени К.Д.Ушинского. – Одесса, 2007.

В диссертации представлена педагогическая система формирования индивидуальности будущих учителей-словесников как сложного, диалектического и динамического процесса, осуществляемого во взаимодействии личности (субъективного) и профессии (объективного). Система формирования индивидуальности будущих учителей-словесников включает учебно-познавательную (учебные дисциплины педагогического и филологического циклов), практическую (педагогическая практика) и профессиональную основы учебно-воспитательного процесса высшего учебного заведения в период профессиональной подготовки.

Формирование индивидуальности будущего учителя-словесника осуществляется путем: обогащения индивидуальности профессионально значимыми свойствами и качествами; смены позиций; изменений, которые происходят внутри каждой позиции в его психологическом состоянии за весь период обучения в высшем учебном заведении. Показателями высшего уровня сформированности индивидуальности будущих учителей-словесников выступает ее деятельностно-творческий характер.

Обоснована и доказана необходимость изменения традиционной концептуальной парадигмы образования на модель формирования индивидуальности будущих учителей-словесников, в результате реализации которой процесс профессионально-педагогической подготовки становится целостным и эффективным, происходят прогрессивные изменения в духовном развитии студента, в таких сферах его индивидуальности, как: интеллектуальная, мотивационная, волевая, предметно-практическая, экзистенциальная, эмоциональная и сфера саморегуляции.

Установлено, что процесс формирования индивидуальности студента в период профессиональной подготовки достигает качественно нового уровня, обогащается новым опытом, качествами и свойствами, если реализованы такие педагогические условия:

- обеспечение теоретической и методологической базы для процесса профессиональной подготовки через интеграцию социально-гуманитарных, естественно-научных и дисциплин профессионально-практической подготовки, что обеспечит целостное развитие будущего учителя-словесника, а основополагающим фактором развития целесной индивидуальности студента станет его позиция субъекта деятельности в процессе профессионально-речевой подготовки;
- будущие учителя-словесники осознают на уровне переубеждения необходимость проявлять свою профессиональную индивидуальность в период прохождения педагогической практики;
- методика формирования целостной индивидуальности будущего учителя-словесника будет включать таксономию целей этого процесса, программу её реализации, систему педагогических средств его оптимизации, моделирование специальных ситуаций для проявления индивидуального стиля деятельности и индивидуальных черт личности кожного студента, мониторинг качества и результатов развития.

Критериями оценки уровней сформированности индивидуальности будущих учителей-

словесников выступили: индивидуально-психологические качества студентов с показателями в интеллектуальной, мотивационной, эмоциональной, волевой, предметно-практической сферах и сфере саморегуляции; индивидуальный стиль профессиональной деятельности с такими показателями как: мотивационный, коммуникативный и творческий компоненты; культура речи с показателями нормативность и выразительность речи, языковая компетенция и прагматическая компетенция. В связи со степенью актуализации этих критериев, а также их показателей определены уровни сформированности индивидуальности будущих учителей-словесников: низкий, средний, достаточный, высокий.

Экспериментальная система формирования индивидуальности будущих учителей-словесников базируется на педагогических условиях обеспечения в учебно-воспитательном процессе поэтапного овладения компонентами этой деятельности; использование потенциала учебных дисциплин педагогического цикла, учебной и педагогической практики, внедрение стратегий и тактик по формированию индивидуального стиля овладения иноязычной компетенцией и профессиональной деятельностью.

В соответствии с данными условиями система формирования индивидуальности будущих учителей-словесников осуществлялась через когнитивно-обогатяющий, репродуктивно-деятельностный и деятельностно-творческий этапы. Основными педагогическими стратегиями этой системы выступают творческие и проблемные задания.

Организационной базой системы формирования индивидуальности будущих учителей-словесников выступило экспериментальное обучение, в основу которого положены учебные дисциплины «Педагогика», «Психология», «Культура речи», «Методика обучения иностранным языкам», «Практика усной и письменной английской речи», «Современный украинский литературный язык», «Основы педагогической деятельности» и авторские курсы «Педагогическая культура и творчество», «Основы научной коммуникации иностранными языками», «Практикум по английскому языку», «Основы формирования языковой индивидуальности будущих учителей-словесников».

Ключевые слова: индивидуальность будущих учителей-словесников, модель экспериментального обучения, индивидуально-психологические особенности, индивидуальный стиль деятельности, речевая культура.

Annotation

Zabolotskaya O.A. The theoretical and methodological basis of the future language teacher's individuality in the process of professional preparation. – Manuscript.

Dissertation for obtaining a scientific Degree of Doctor of Pedagogical sciences, speciality 13.00.04 – Theory and methodology of professional education. – Southukrainian State Pedagogical

University named after K.D.Ushinsky (Odessa) 2007.

The essence, structure and effectiveness of methodology of formation future language teacher's individuality in the process of professional preparation is first investigated in the dissertation. Theoretical basis of professional training of future language teachers is reflected from the position of competence, systemic, cultural approaches, modern theories of pedagogical and individual activities.

The methodological sources of the problem of forming of future language teacher's individuality are described. The structural and procedural model of forming of future language teacher's individuality is created. The factors, mechanisms and pedagogical conditions has become the basis for the developed conception, which represents situational and positional approach for forming of future language teacher's individuality, potential of pedagogical practice, interactive forms and methods of education. The experimental methodology of forming of future language teacher's individuality, scientific and educational support is grounded theoretically and practically.

Key words: individuality of future language teachers, methodology of formation future language teacher's individuality , pedagogical conditions, the structural and procedural model of language teacher's individuality.